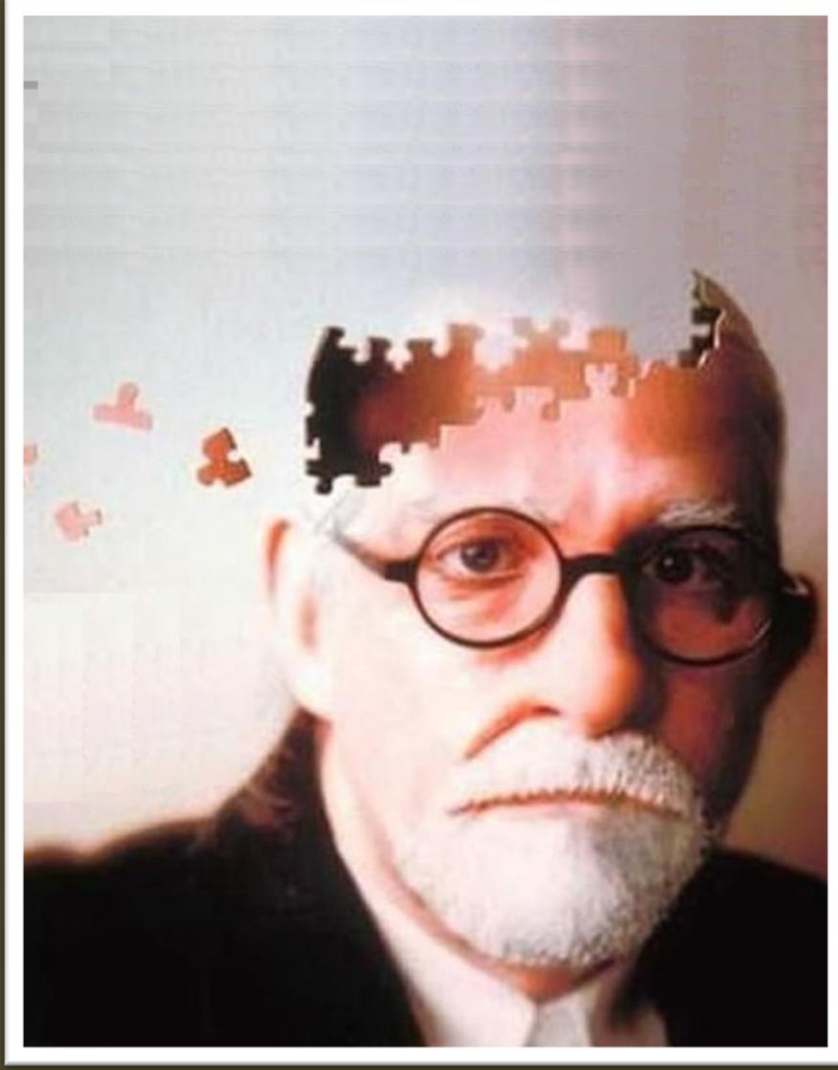




Gurbetçi Freud ve “Das Unheimliche”

Mehmet Yılmaz

Bu kitap Derin Düşünce Fikir
Platformu’nun okurlarına
armağanıdır.

www.derindusunce.org



İçindekiler

Önsöz.....	5
Beş Psikanaliz Dersi	6
Mutsuzluk Kültürü – Unbehagen in der Kultur	10
Sigmund Freud’un Faşizme Katkısı(1).....	16
Sigmund Freud’un Faşizme katkısı(2).....	20
Bir kavanoza hapsedilmiş kelekler gibiyiz yeryüzünde.....	25
Gönül ister ki; gönül herşeyi istemesin!	28
İbn Sina Sigmund Freud ile anlaşabilir miydi?	32
İnsan Yalan’dan değil Gerçek’ten korkar! Freud veya Hitchcock?	34
Sigmund Freud, akıllı telefonlar ve aptal insanlar	37
Tüfek icad olundu, namertlik kolaylaştı	43
Dünya bizim evimiz değil (Alfred Hitchcock)	47
Sana kanat da vermiştik, neden yerde sürünmeyi tercih ettin?	51
Vicdan azabı bir hastalık mıdır?	54
Sigmund Freud, Cinsellik ve Bilimsellik.....	59
Kafesi öz vatani sanıyor Kuzgun	62

Önsöz

Sigmund Freud insandaki gurbette olma duygusunu, yabancılık, terk edilmiş hissini sorgulayan “*Das Unheimliche*” adlı denemesini 1919’da yayınlamış. İsminden itibaren tefekküre vesile olabilecek bir çalışma. Zira “*Unheimliche*” alışılmışın dışında, endişe verici bir yabancılık hissini anlatıyor.

Garip / yabancı / tuhaf bir endişe bu. Yani örümcek korkusu ya da işsizlik endişesi gibi sebebi belli olan bir duygu değil. (Bkz. [Korku matkabı zekâ duvarını deler mi?](#)) Korkuyorum ama neden korktuğumu bilmiyorum. Korkumun sebepsiz oluşu bana tuhaf geliyor; alışık olmadığım bir hal; kendi korkumu yadırgıyorum. Aslında bu hal sadece İnsan’a mahsus: Kaynağında tehdit algısı olmayan, hayvanların bilmediği bir his. Belki huşu / haşyet ile akrabalığı olan bir varoluş endişesi? Gurbete benzer bir yabancılık hissi, sanki davet edilmediğim bir evdeyim, kaçak bir yolcuyum bu dünyada.

Nereden geliyor bu huzursuzluk hali? Neden insan istediklerini elde etse bile mutlu olamıyor? Freud’un İd (Alt bilinç), Benlik (Ego), Üst Benlik (Süperego) kavramları iç dünyamızdaki çatışmalara ışık tutabilir mi? Dünyada yaşarken İnsan’ın kendisini asla “evinde” hissetmeyişi acaba modern bir hastalık mıdır? Teknolojinin gelişmesiyle baş gösteren bir gerginlik midir? Yoksa bu korku ve tatminsizlik hali insanın doğasına özgü vasıfların habercisi, buz dağının görünen ucu mudur?

Modern insanın kalabalıkta duyduğu yalnızlığa yine insan fitratına dair cevaplar aramak için bulunmaz bir fırsat “*Das Unheimliche*”. Ancak Freud’un bu eseriyle yetinmedik; diğer bazı kitaplarından, tez ve konferanslarından da alıntılar yaptık: 1909’da Massachusetts Clark Üniversitesi’nde verdiği konferansların derlendiği **Beş Psikanaliz Dersi**, 1929’da yayınlanan **Mutsuzluk Kültürü** (*Unbehagen in der Kultur*), **Uygarlık, Toplum ve Din** (*Zivilisation Gesellschaft und Religion* -1926), **Bir Yanılsamanın Geleceği** (*Die Zukunft einer Illusion* - 1927), “**Kültürel**” **Cinsel Ahlâk ve Çağdaş Sinir Hastalığı** (*Die «kulturelle» Sexualmoral und die moderne Nervosität* –, 1908) **Totem ve Tabu** (*Totem und Tabu* – 1912), **Savaş ve Ölüm Zamanları Üzerine** (*Zeitgemäβes über Krieg und Tod* – 1915) ve nihayet 1921’de yayınlanan **Sosyal Psikanaliz ve Ego** (*Massenpsychologie und Ich-Analyse*)

Hem Sigmund Freud’u tanıyanların hem de yeni keşfedecek olanların keyifle okuyacağını ümit ediyoruz.

Beş Psikanaliz Dersi / Sigmund Freud



Yönetmenliğini Harold Ramis’in yaptığı *Mafia Blues* (Analyze This) gerçekten unutulmayacak bir film. New York’lu bir mafya babası olan Paul Vitti (Robert de Niro) ile sıradan bir psikiyatristin (Billy Crystal) sıradışı hikâyesi çok komik bir şekilde anlatılıyordu: Dertli mafya babası Paul Vitti sebebini anlamadığı korkular ve ağlama krizleri yüzünden “mesleğini” yapamaz hale gelmişti. Çok da inanmayarak gittiği “doktor” psikanaliz yaparak hastasının çocukluğuna uzanan bir travmayı adım adım çözecekti.

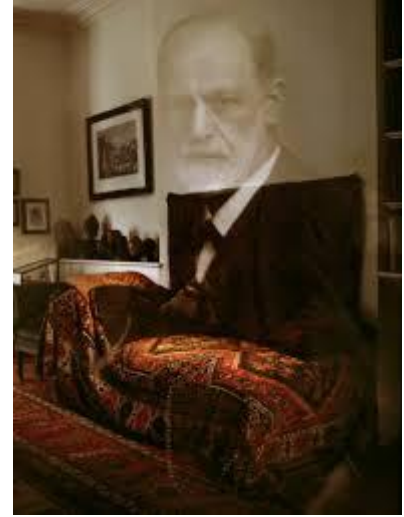
Mafia Blues komikliği yanında Amerikalıların psikanalize bakışını göstermesi açısından da dikkate değer. Zira Freud’un ve Lacan, Jung gibi bu sahaya önemli katkılar yapmış isimlerin aksine Amerikalılar için “pratik” tarafına odaklandılar. Felsefeden, psikolojik ve sosyolojik köklerinden koparılan psikanaliz adeta kişisel gelişim doktrinlerine dönüştü hızla: 5 derste liderlik, mutlu evliliğin sırları vs gibi alâkasız kılıflara büründü.

Freud yanlış mı yaptı yoksa yanlış mı anlaşıldı?

Gerçek şu ki insan yaşamında meydana gelen yıkımların üzeri zaman ile örtülür. Depremle yıkılan veya yangınla kül olan bir şehrin yeniden hayata dönmesi gibi insanlar da en büyük acıların altından kalkıp yaşamaya devam ederler. Ancak bu geri dönüş yaraların tamamen tedavi olduğu, travmaların silindiği anlamına gelmez. İnsan çocuklukta yaşadığı bir acının bedelini hayat boyu öder. İşte böyle zamanlarda bir “arkeolog” faydalı olabilir. Travmanın yaşandığı anı zamana yayarak “hastanın” kendini (=geçmişini) olduğu gibi kabul etmesini kolaylaştırabilir. Peki bütün gürültü ve itiraz nereden geliyor?

Amerikalıların klişeleri ve Freud’un cinselliğe verdiği önemin çoğu kez yanlış anlaşılması gibi dış faktörler bugün hâlâ psikanalize soğuk bakılmasına sebep oluyor. Fakat bir de “iç” sebepler var ki bunların mesuliyeti doğrudan Freud’a ve takipçilerine fatura edilebilir:

1. Freud kendi nefsinin prizmasında meydana gelen deformasyonlar ile insan fıtratına dair olan deformasyonları birbirinden ayıramadı. Bu hatası yüzünden de indî / sübjektif gözlemlerini objektifleştirdi; önce asrındaki bütün insanlara ve sonra insan tabiatına mâl etti.
2. 1930’da yayınlanan *Das Unbehagen in der Kultur* (Kültür Hoşnutsuzlukları) gibi eserlerinde açıkça belli ettiği gibi asrına hakim olan pozitivist imana boyun eğmiş bir bilgin Freud. Bu sebeple İnsan’daki uhrevî boyuta maddî kılıflar arayıp durmuş. (Bkz. [Bir pozitivizm eleştirisi](#))
3. **Nefs-i emmare ile nefs-i levvame dışında kalan veçheler Freudçu doktrinin kapsama alanı dışında kalmış.** Bu sebeple doktrinin temelleri mutluk=tatmin şeklindeki bir fay hattı üzerine inşa edilmiş. Haliyle Freud ve takipçileri akl-ı meaş sahası olan hayvanî arzuların serbestliğini (*possibility*) fitrî ve meşru olan insan özgürlüğü (*liberty*) ile, akl-ı meadın sahası ile bir tutmuşlar. (Bkz. [Hayvan Serbesttir, İnsan Özgürdür](#))
4. İnsan’ın uhrevî boyutunu gözardı eden bu “insan” teorileri adalet ve merhamet gibi değerleri rölativist bir ahlâk zemini üzerine oturtmaya çalışmışlar. Haz veren herşey “iyi” olmuş zira dünyevî fayda ile uhrevî iyilik arasındaki farkı görememişler.



Evet, bahsetmek istediğim kitabın adı Beş Psikanaliz Dersi. Bu eser Sigmund Freud’un Amerika’da, Massachusetts eyaletinde bulunan Worcester kentindeki Clark Üniversitesi’nde verdiği bir dizi konferansın tutanaklarından oluşuyor.

Beş Psikanaliz Dersi Freudçu doktrinin ilk etabını açıklaması bakımından dikkate şayan bir kitap. 1909’da Freud’u Amerika’ya davet eden ünlü filozof ve psikolog Granville Stanley Hall idi. Freud beraberinde Sándor Ferenczi ve Carl Gustav Jung’u da götürüyordu. Daha sonraları, 1913’ten itibaren bağımsızlığını ilân edecek olan Jung ile henüz yolları ayrılmamıştı bu seyahate çıkarken.

Ferenczi, Jung ve Freud büyük bir gemide, Georges Washington adlı bir transatlantikte seyahat ediyorlar, gündüzleri birbirlerinin rüyalarının analizini yapıyorlardı. O sırada 53 yaşındaki Freud Avrupa’da büyük bir ün sahibiydi. Ama şöhret ona yetmiyordu, o devirde yazdığı mektuplardan, kendisi hakkındaki peşin hükümlerle ilgili yakınmalarından anlıyoruz.

Sen Amerikan rüyasını analiz edebilir misin Sigmund?

Amerika o devirde Avrupalılar için herşeyin mümkün olduğu bir kara parçası. Avrupalı bilginler için ideal bir yer bu kıta. Oysa Freud’un cinsellik konusuna verdiği önem ve ahlâkî

rölativizmi Amerikalıları korkutuyor. Hatta bu tür fikirlerin “Amerika’yı yıkacağı” dahi devrin günlük gazetelerinde yazılanlar arasında. Tabi Freud bu önyargılardan ve korkulardan habersiz değil. Atlantik kıyısının saygın üniversitelerinden olan Clark’ta vereceği konferans için radikal bir karar alıyor ve konuşma metni hazırlamıyor. Tamamen içinden geldiği gibi, konuşacak.

Konferansta sunduğu doktrin bugün bildiğimiz karmaşıklıkta değil ve ne ölüm ne de metafizik kavramı dahil edilmemiş henüz. Yine de az değil. Düşünün, salıdan cumartesiye, 5 sabah boyunca konuşuyor ve konuşuyor. Ne not var elinde, ne de bir metin. Çok değişik mevzulardan bahsediyor: Rüya yorumları, analiz teknikleri, histeri, çocuk cinselliği ve travmaların “halı altına süpürülmesi”.

Hakkını teslim edelim ki Freud çok iyi bir pedagog, tam bir öğretmen. Fikirlerini insanlara aktarabilmek için çok ilginç örnekler buluyor. Meselâ kötü anıların bastırılması ve “tedavi” yoluyla normalleştirilmesini anlatırken şöyle diyor:

“... Farz edin ki ben konuşurken seyircilerden birisi gülüyor, bağırıp çağırarak konferansın akışını bozuyor. Sonra içinizden birkaç kişi onu tutup dışarı çıkarıyor. Bu kovulmaya duyguların, arzu ve korkuların ‘bastırılması’ diyoruz. Mesele çözüldü mü? Hayır. Zira bastırılan kişi dışarıdan da sıkıntı verebilir bize; kapıları yumruklayabilir, bağırıp çağırabilir. İşte dışarıdan yani bilinç altından gelen bu rahatsızlığa ‘sendrom’ diyorum. Farz edin ki konferansı düzenleyen Dr. Hall geliyor ve bu kişiyle pazarlık ederek sessiz kalması şartıyla içeri alıyor. İşte bu rol psikanalistin rolü, sendromun kaynağını bilinç altından çıkarıp doğduğu yere yani şuur zeminine getirmek ...”

Freud’un konferansı büyük bir başarı olmuş, gazeteler uzun uzun bahsetmişler. Onu davet eden Dr. Hall Freud’un fikirlerini orjinal, yaratıcı ve devrimci olarak nitelemiş. “Bizim” Sigmund konferanstan sonra yazdığı bir mektupta kendisini 53 yaşında ve genç hissettiğini, bu seyahatin ve izleyen başarının özgüvenini arttırdığını yazıyor.



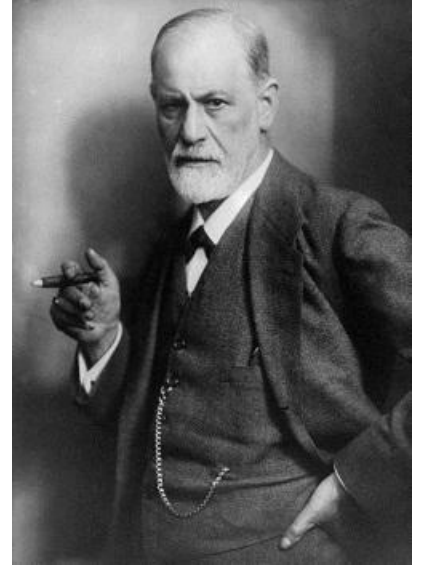
İzleyen yıllarda psikanaliz hızla moda oluyor Amerika’da. Freud’un belki doğrudan amaçlamadığı bir şey daha gerçekleşiyor: Püriten ahlâka karşı Freud’un fikirleri sıklıkla kullanılıyor ve ahlâk “bilimin karşısında” modası geçmiş, terk edilmesi gereken bir kısıtlama gibi gösteriliyor. Karşı tepki de gecikmiyor tabi ki: Geleneksel Hristiyan ahlâkının savunucuları psikanalize ve özelde Freud’a karşı sert bir direnişe geçiyorlar. Özellikle de cinsellik konusunda.

Bütün bunların neticesinde Freud kendisini uzun zaman sürececek bir çatışmanın göbeğinde bulacaktı: Bir yanda hikmetini anlamadıkları emir ve yasakları zorla insanlara uygulatan yobaz Hristiyanlar, diğer yanda “artık bilim var, din ve ahlâk gereksiz” diyen yobaz bilimciler ve

hedonistler. Psikanaliz ve sonuçları bu savaşta mühimmat olarak kullanılacak ve psikanalistler yobazlardan birinin silah tüccarı vaziyetine düşecekti. Freud ise teorisini yutup dönüştüren Amerika’yı hiç bir zaman affetmeyecek ve onları çocuk yiyen dev adını takacaktı (alm. “oger”).

Mutsuzluk Kültürü – Unbehagen in der Kultur / Sigmund Freud

Beyaz adam teknoloji sayesinde atalarının vehmettiği tanrıların tahtına oturdu. Hızlı uçakları ve interneti kullananlar eskiye kıyasla daha fazla zamana ve mekâna sahipler artık. Beyaz adamın ülkesinde 3 asırdır bilim ve teknoloji ilerliyor, refah artıyor. Fakat beyinler doldukça kalpler boşalmakta, **bilgi ve refah arttıkça iman azalmakta**. Üstelik Freud’un 1930 Avrupa burjuvası için koyduğu teşhis Vehn hadisini [1] hatırlatan 2000 model İslâmî burjuva için de geçerli :



*“... Çağdaş zamanların olağandışı başarıları, her alandaki keşifler ve icatlar, artan rekabetin karşısında gelişmenin sürdürülmesi; tüm bunlar yalnızca büyük zihinsel çabayla [my: Akl-ı meaş] elde edilmiştir ve yalnızca onunla korunabilir. ... Aynı zamanda bireyin ihtiyaçları ve yaşamın zevklerinden beklentileri tüm sınıflarda artmıştır; daha önce görülmemiş bir lüks toplumun daha önce ona dokunmamış katmanlarına dek yayılmıştır: Geniş sosyal çevrelerde **dinsizlik, hoşnutsuzluk ve açgözlülük** gelişmiştir. İletişimin yoğun biçimde yaygınlaşması, ticaret ve alışveriş koşullarını tümünden değiştirmiştir ...” (Zivilisation Gesellschaft und Religion – Uygur, Toplum ve Din, 1926)*

Teşhisinde haklı **Herr Doktor** ama tedavide arıza olabilir. Hem yaşadığı devrin seküler fikirlerinden etkilenmiş hem de kimi Yahudi ve Hristiyanların ikiyüzlülüğü Freud’u dinden soğutmuş olmalı ki bir yıl sonra şunları yazabilmiş:

“... Bilim dinsel inancı zayıflattığı ve onu bir kenara fırlatmakla tehdit ettiği için pek çok açık ve gizli düşmanı vardır. [...] Hayır bizim bilimimiz hiç de yanılsama değildir. Ama bilimin bize veremediklerini başka bir yerden elde edebileceğimizi sanmak bir yanılsamadır ...” (Die Zukunft einer Illusion – Bir Yanılsamanın Geleceği, 1927)

Freud’a kısmen katılıyorum. Bilim geldi, İsevî ve Musevî putlar yıkıldı. Fakat aynı zamanda Freud’u son derecede dogmatik buluyorum çünkü pozitif bilim dışında hiç bir bilgi kaynağının olmadığına iman ediyor. Acı gerçek şu ki yokluğa iman eden ateistler varlığa iman eden teistlerden çok daha dogmatik olabilirler. (Bkz. [Jean-Paul Sartre ile Kaliteli bir Ateizme Doğru](#)) Yokluğa iman etmenin zorluğu yüzünden olacak; putlarını yitiren beyaz adam ilahsız yaşayamadı ve şöyle haykırdı: **“Ey Bilim! Benim putlarımı kırabildin, demek ki sensin benim ilahım!”** Niye böyle yaptı beyaz adam? Bilime kulluk etmek yerine cool bir şekilde sadece bilimsel bilgiden istifade etseydi, harbiden seküler bir yaşam kursaydı, vur patlasaydı, çal oynasaydı olmaz mıydı?

Freud’a göre olmazdı. Çünkü İsevî ve Musevî putlar beyaz adamın beşerî acizyet hissi (alm. *Hilflosigkeit*) üzerine inşa edilmişti. Açalım: Beyaz adam Ortaçağ’da çocuk gibiydi. Tabiata karşı zayıftı, acizdi. Ama bu acizyet kulluk şuurundan kaynaklanan bir acizyet değildi. Beşerî mânâda, fizikî zayıflıktan ibaretti. Fırtına, depresyon, vahşi hayvanlar ve zalim krallar karşısında hissedilen mağlub olma durumuydu yani:

“Atan hızlı koşamazsın, kuş uçar ama sen uçamazsın. 40 kg’dan fazla kaldıramazsın, ufacak bir iltihaptan ölürsün. Halbuki Tanrı (senin var zannettiğin Tanrı) küçük parmağıyla, bir böcek gibi ezebilir seni. Demek ki sen acizsin!”

Yani eski ilâhlarlar teknolojik ideallerden ibaretti. İnsanlar erişilmez sanılan noktaya eriştiler ve Spehen Hawking’in tabiriyle o **tanrı lüzumsuz oldu**. (Bkz. [Şalqam suyu varsa Tanrı’ya lüzum yoktur](#))

İsevî ve Musevî “inanç” demedik, “putlar” dedik.. Zira peygamberlerin yolu değil söz konusu olan; hayal gücüyle üretilmiş sahte dinlerden bahsediyoruz. Asırlar boyu Yahudiler ve Hristiyanlar işlerine geleni alıp gelmeyen atmışlar; bazen de üzerini örtmüşler. (Bkz. *Voltaire’in Felsefe Sözlüğü, Tahrifat meselesi ve Konsiller*) Akıllarını, zevk ve korkularını, kısacası nefislerini ilah edinmişler. Haliyle mütevaciz görünmesine rağmen kibirli ve çok tanrılı bir iman inşa etmiş Avrupalılar:

“Ben varım, isteklerim, arzularım, malım mülküm, çocuklarım var. Tabi bir tanrı da var, ama o tanrı (şimdilik) benden daha kuvvetli”

Bilimsel bilgi gelince takke düşmüş, kel görünmüş. Teknoloji ve tıp sahasındaki cahillikler üzerine bina edilen carî tanrılar tedavülden kalkmış çünkü objektif bilgi silip süpürmüş

hepsini. Endüstri devrimi, keşifler, icatlar, aşılar, antibiyotikler, küreselleşen ticaret ve biriken sermayenin gücü bir tsunami gibi gelmiş; carî acziyete dayanan İsevî ve Musevî putları devirmiş.

İşte bu süreci tahlil eden ve beyaz adamın istikbalini öngörmeye çalışan bir kitaptan bahsetmek istiyorum: Freud’un **“Unbehagen in der Kultur - Mutsuzluk Kültürü”** isimli eseri. Sigmund Freud’un olgunluk dönemi eserlerinden biri bu kitap. Yazar psikanaliz teorisi kadar insanlığın geleceği hakkındaki fikirlerini, din ve bilimin toplumdaki yerini de tartışmaya açmış. Tezlerini temellendirirken psikanalizden çokça istifade ediyor Freud. İnsanı kâh güldüren, kâh korkutan, hatta bazen şoke eden yorumlar ve öngörüler var:

“... Bilimsel keşiflerle mutlu olmak ucuz bir mutluluk. Soğuk bir havada ayağını yorgandan dışarı çıkarıp tekrar içeri sokmak gibi. Tren olmasaydı sevdiklerimiz uzağa gitmeyecekti. Biz de seslerini duymak için telefona ihtiyaç duymayacaktık. [...] Bebek ölümlerini azaltmak neye yaradı? Şimdi doğum kontrol yapmak zorundayız. Yine eskisi kadar çocuk büyütebiliyoruz. [...] Sıkıcı ve zevklerden mahrum isek ızdıraplarla dolu bir ömrü uzatmak, uzun yaşamak neye yarar? Bir kurtarıcı bekler gibi ölümü beklemekten başka? ...”

Karamsarım ama bi sor bakalım neden karamsarım?

Evet, bu kitapta yani Mutsuzluk Kültürü’nde Freud’un en çok sorguladığı şey modern insanın mutsuz olması. Sanki Freud içten içe bir rahatsızlık duyuyor bu yüzden: *“Ulan elimizde teknoloji var, b.k gibi para var, hâlâ daha ne istiyoruz ki? Nevroz, psikoz, katliam, soykırım, dünya savaşı bitmiyor”* diye sorup duruyor. Tabi bu sorgulamanın yapıldığı zaman dilimi de önemli:

Birinci dünya savaşı yeni biteli henüz 10 yıl olmamışken dünya ikinci bir savaşa doğru gidiyor. Rusya’da vaadlerini tutmayan bolşevikler totaliter bir rejim kurmuşlar, devrim evlâtlarını yemiş. Eski devrimciler bir gecede muhafazakâr olmuş. Yargısız infazlar, sürgünler, gözaltında kayıplar,... Komünizm çoktan işçilerin korkulu rüyası olmuş bile! (Bkz. [Derin МАЯЖ](#) kitabı, « Komünizmden kaçan işçi olur mu? » isimli bölüm)

Ya kapitalizm? Sigmund Freud bu kitabın el yazmalarını matbaya teslim ettikten bir hafta sonra Wall Street’teki meşhur kriz patlak vermiş; 1929 buhranı başlamış. Tıpkı 2008’de olduğu gibi kendi bankaları tarafından işgal edilip yağmalanan Amerika perişan bir halde. (Bkz. [Banka Ordudan Tehlikelidir!](#) isimli e-kitap) Fakat Atlantik’in karşı yakasında da durum parlak değil: Irkçılığın ve faşizmin yükseldiği bir Avrupa’da Freud gibi Yahudiler için vaziyet her geçen gün kötüleşmekte. İşte böyle bir ortamda insanın mutlu olma imkânını sorguluyor Freud:

“... İnsan bir şeyden haz alabilmek için o şeyin yokluğunu, ızdırabını tatmaya muhtaç. Açlık gibi, soğuk gibi, yalnızlık gibi. Ama istenen bir kere ele geçti mi verdiği haz sönüp gidiyor. Yani geçici şekilde tatmin olmak mümkün ama mutlu bir halde sürekli kalmak imkânsız. Mutlu olmak insan tabiatına aykırı mı yoksa? ...”

Tabi bu satırlardan hemen anlıyoruz ki Freud iki temel kavramı birbiriyle karıştırmış: Mutluluk ve tatmin. Nedir fark? İnsanın sıcak bir evi olması, karnının doyması vs ancak tatmin verebilir ona. Bu biyolojik tatmin insan ile hayvanda ortaktır. Freud’un dediği gibi ara sıra bu nimetlerden mahrum kalmayan insanlar bir süre sonra tatmin olduklarının dahi farkında olmayacak; dolayısıyla tatmin olma hissi ortadan kalkacaktır. Kredi kartı borcundan kurtulamayan milyonlarca insan, asla giyemeyeceği kadar ayakkabısı olan starlar, lüks otomobil koleksiyonu yapan petrol zenginleri bu tatminsizliğe en güzel örnek değil mi?

Yanlış tanrılara kulluk etmek

Mutluluk nedir peki? Tatmin olmanın zıddıdır. Alan insan tatmin olur. Veren insan mutlu olur. Vermek basit bir şey değildir. (Bkz. [Verme Hakkı](#)) Tatmin olmamıza yarayacak bir şeyden fedakârlık etmek insana hayvan olmadığı hakikatini yaşatır. Yani biyolojik ölümle son bulmadığını, hak ve mes’uliyetinin et-kemikten öte bir mânâsı olduğunu insan ancak vererek idrak eder. Tabi Freud’un bu **Mutluluk-Tatmin** gerginliğini pozitivist perspektifte anlaması imkânsızdı. Nefs ile mücadeleyi ancak bir hastalık olarak görebilirdi:

“... Deneyimler bize çoğu insanın, toplumun beklentilerine uy-A-mayacağını, burada bir sınır olduğunu göstermiştir. Fitratlarının mücade ettiğinden daha erdemli olmak isteyenlerin tümü nevrozun kurbanı haline gelirler. Daha az iyi olmak onlar için mümkün olabilseydi daha sağlıklı olurlardı ...” (Die «kulturelle» Sexualmoral und die moderne Nervosität – “Kültürel” Cinsel Ahlâk ve Çağdaş Sinir Hastalığı, 1908)

“Daha az iyi olmak” diyor Freud, ne acı değil mi? Erdemli olma çabasını, bu uğurda ödenen bedeli anlamıyor. Sonra da soruyor, “modern insan neden mutlu değil?” diye. Nasıl olsun ki? İnsanları hayvanî işlevlerine sıkıştıran, **“ye-iç-çiftleş, haz veren her haltı ye, nefsine köle ol”** diyen bir anlayış insanı nasıl mutlu etsin? Sürekli daha fazla tatmin arayan, hürriyetinden koparılmış, 5 duyu organındaki hazdan başka haz bilmeyen bir insan deli olmasın da ne olsun? Hele bir de Freud gibi doktorların(!) elinden şifa arıyorsa... Şimdi bir de **nefs ile mücadele etmeyi gerçek özgürlük kabul eden** Aleksandr Soljenitsin’in sözlerine bakalım:

*“Ah keşke her şey o kadar basit olsaydı. Bütün kötülükleri içi kararmış birileri yapsaydı ve bütün mesele onları bulup yok etmekten ibaret olsaydı. Ne var ki **İyi** ile **Kötü** arasındaki çizgi her insanın kalbinden geçiyor. Kim kendi kalbinin bir parçasını yok etmek ister? [...] Özgürlük canının her istediğin yapmak değildir. Özgürlük başkalarının mutluluğu için kendi arzularına sınır koymaktır”*

Netice: Cool olmak ya da Kul olmak

Sigmund Freud psikanaliz üzerine çalışmaya başladığında muhatab olduğu hastalar endüstri devrimiyle şekillenen bir toplum fertleriydi. Artan refah ve bollaşan zaman insanlara daha fazla düşünme imkânı veriyordu. **“Nereden geliyorum? Hayatın anlamı nedir?”** Oysa bu soruların cevabını vermesi gereken dinî kaynaklar ya tahrif edilmiş ya da “kâfirlerce” örtülmüştü. Haliyle Avrupalı mutluluğun kaynağını tatmin olmakta aradı:

“Madem ki İncil’de vaad edilen Cennet’in yolunu kaybettik, yeryüzünde kendi cennetimizi kuralım: Komünizm mi istersin yoksa kapitalizm mi?”

Bugün bir çok Müslüman dahi buna benzer sorunlar yaşıyor. Sabah nihilist, akşam hedonist: İslâmcılar tanındı; Filistin için masum insanların (ve kendisinin) canına kıymaya hazır ama namaz için sabah uykusuna kıymaya hazır değillerdi. Sigmund Freud’un tedavi etmeye çalıştığı 1900 model jermanik burjuva sınıfı ile 2000’lerin İslâmî(?) burjuvası arasındaki bu benzerlikler de düşündürücü. Hadiste[1] buyurulduğu üzere **yüreklere vehn atılmış, ölüm korkusu ve dünya sevgisi baş köşeye çöreklenmiş** gibi gözüküyor. (Namaz’ın kime zor geleceği konusunda Bakara 45-46’ya bakılabilir) Kendi ölümümüze gerçekten inanıyor muyuz? O’na dönmeyi gerçekten kabullendik mi? Yoksa **kendi ölümsüzlüğümüze inandığımız için mi bağlandık dünyaya?** Freud’un kelimeleriyle ifade edersek:

“... Gerçekte kendi ölümümüzü düşünmek imkânsızdır ve ne zaman bunu yapmaya kalkışsak aslında kendimizin izleyici olarak hala var olduğumuzu algılayabiliriz. Bu nedenle psikanaliz temelde, hiç kimsenin kendi ölümüne inanmadığını, yani bilinç dışında **her birimizin kendi ölümsüzlüğüne inandığını** öne sürer. Ölümün rastlantısal sebeplerine -kaza, hastalık, enfeksiyon, ilerlemiş yaş- vurgu yapma alışkanlığı yaygındır. Bu yolla insanlar ölümün mecburiyetini unutup onu bir rastlantı gibi vehmetmeye çalışırlar...” (Zeitgemäße über Krieg und Tod - Savaş ve Ölüm Zamanları Üzerine, 1915)

Tabi insan şu soruyu sormadan edemiyor: Yazının başında söz ettiğimiz beyaz adamın beşerî acziyetini (alm. *Hilflosigkeit*) reddediyorsak kulluk mânâsında acziyet nedir? “Ben varım, Tanrı da var” diyen beyaz adamın ayağı kaydıysa Müslümanca acziyet şuuru nasıl olabilir? Zannediyorum Mevlânâ Hazretleri’nin Mesnevîsindeki şu beyitler bu soruya cevap olabilir:

- Şunu iyi bil ki, kâinatta var olan her şey, sevgilinin tecellîsinden ibârettir, onun yarattıklarıdır. Onun kudretini, yaratma gücünü göstermektedir. Aslında, âşık bir **perdedir**. Var olan, diri olan ancak sevgilidir. Âşık ise bir ölüdür. **Var gibi görünen bir yoktur**.
- Bu hakîkati sezemeyen, ilâhî aşka meyli, isteği olmayan kimse, kanatsız bir kuş gibidir. Vay onun haline, yazıklar olsun ona...
- Sevgilimin inayeti, lûtfu, ihsanı, nûru beni aydınlatmasa, bana yol göstermese, **ben nereden geldiğimi, nereye gideceğimi nasıl anlayabilirim?** (Mesnevî, Cilt I, Beyit 30-32)

Dipnotlar

1° “Vehn hadisi” diye bilinen hadis:

Sevban’dan (r.a) rivayet edildiğine göre Rasûlullah (asm) şöyle buyurmuştur:

“Yakında milletler yemek yiyenlerin (başkalarını) çanaklarına (sofralarına) davet ettikleri gibi size karşı (savaşmak için) birbirlerini davet edecekler.”

Birisi: “Bu o gün bizim azlığımızdan dolayı mı olacak?” dedi.

Rasûlullah (asm), “Hayır, aksine siz o gün kalabalık fakat selin önündeki çörçöp gibi zayıf olacaksınız. Allah düşmanlarınızın gönlünden sizden korkma hissini soyup alacak sizin gönlünüze de vehn atacak” buyurdu.

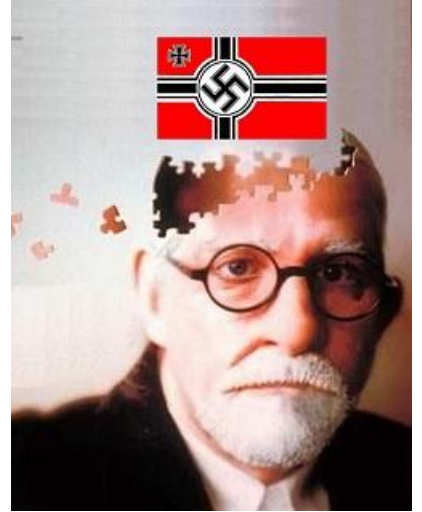
Yine bir adam: Vehn nedir? ya Rasûlullah diye sorunca:

“Vehn, dünyayı (fazlaca) sevmek ve ölümü kötü görmektir” buyurdu.

Sigmund Freud’un Faşizme Katkısı(1)

Sunuş: Sigmund Freud’un fikirleriyle faşizme ve ırkçılığa hizmet ettiğini savunsak abartmış olur muyuz? Devleti putlaştıran, şiddete, üniformaya taparcasına bağlanan faşistler ile insanın iç dünyasını araştıran bir psikanalist nasıl anlaşabilir?

Gerçekten acayip! Nazi Almanyasında kitapları toplatılıp yakılmış bir Yahudi “bizim” Sigmund. Dahası 1938’de Naziler’in Viyana’yı işgal etmesinden sonra Avusturya’dan kaçmak zorunda kalmış. Gelin görün ki **Adalet / Düzen / Hukuk / Vicdan** konularında savunduğu tezler gerek sıradan faşizmin gerekse bugün hâlâ başımıza belâ olan Amerikan saldırganlığının genetik kodlarını ihtiva ediyor. Derin mevzu... Biz de derin bir soluk alarak başlıyoruz. (MY)



Avrupa’da ahlâk, vicdan ve adalet ile inanç arasındaki bağ nasıl koptu?

Eski Yunanca İncil nüshalarında geçen **παρακλητος** (oku. “Paraklitos”) kelimesinin mânâsını, daha doğrusu bu kelimenin Aramice karşılığını arıyordum. İncil tercümelerinde uzmanlaşmış pastörlerle tanıştım. Protestan ilahiyat fakültelerinde hocalık da yapan bu kıymetli insanlarla bir kaç hafta yazışmadan sonra hayret içinde kaldım zira bir çok temel konuda kendi aralarında hemfikir olmadıklarını gördüm. Meselâ Bazıları Paraklitos kelimesinin **sadece** Hz İsa’ya (a.s.) özgü bir vasma, Kutsal ruh oluşuna işaret ettiğini söylüyorlardı. Diğer bir kısmı Yunanca’da “**öteki**” anlamına gelen iki kelime olduğunu hatırlattı: Birinci grubun açıklaması

doğru olsaydı ana metinde farklı bir “**öteki**” anlamına gelen, tenzih etmeye yarayan “ἑτερος” (oku. “heteros”) kelimesini görecektik. (Kahve değil **ötekini**, çayı istiyorum gibi) Oysa Yohanna İncil’inde “ben bir paraklitosum, benden sonra **öteki** paraklitos gelecek” diyor Hz İsa (a.s.). Yani kendisini ayrı tutacak, geri kalanları uzaklaştıracak şekilde “ἑτερος” kelimesini kullanmıyor; teşbih mânâsı veren “ἄλλος” (oku. “allos”) diyor. (Bir kahveden sonra **ötekini**, ikinci bir kahveyi ister gibi)

Hristiyan akaidini silip atabilecek bir yorum farkıydı bu! Çünkü Hz İsa’nın (a.s.) yegâne paraklitos değil bir kaç tane paraklitostan bir tanesi olduğu, kendinden sonra gelecek birini haber verdiği mânâsı çıkıyor. Nasıl oluyor da yıllarını Eski Yunanca İncil tercümesine adanmış, Grek lisanını Yunanlılardan bile daha iyi bilen bu insanlar akaidin kalbindeki bir meseleyi çözmekte aciz kalabiliyorlardı? Galiba malûmat çoktu ama ilim yoktu...

Psikanaliz ve liberal- seküler adalet

Vahiyy ile bilinen Din başka, menba’ından koparılmış, gökten yere indirilmiş, objektif kısımlarına indirgenmiş, bilimselleştirilmiş dinî malûmat başka. Kitaplardan okunanı Din zannetme hastalığı ne yazık ki bizim köyde de var. (Bkz. [Soyut Sanat Müslümanın Yitik Malıdır](#) isimli e-kitap, “Âl-i İmrân Suresini Okusaydı İslâmcı Olmayacaktı!” bölümü) İlahiyat fakültemerimizden kıymetli insanlar çıkmış ama bu durum aynı kapılardan kitap yüklü eşeklerin çıkmasına mani olmamış (Cuma, 5). Nitekim “**kabir azabı yoktur, mucize yoktur, Aşk-ı ilâhî yoktur, kurban kesmek yerine ayakkabı dağıt, namaz ibadet değildir, fazla oruç tutuyoruz, teravîh gereksizdir....**” diye konuşan, adam olamadığı için nemrutçuk olmuş ilahiyatçılarımız var. Zira ilahiyat tedrisatı malûmat kazandırıyor talebelere, ilim değil.[1] Malumunuz, İlim, İrfan ve Hikmet kesbî olduğu kadar vehbîdir. İlm ile amel etmek, alim olmak, bir malûmat toplama meselesi değildir. Alim olmak tedrisat esnasında toplanan malûmat ile talebe arasında kurulan münasebetin meşruiyetiyle dahi alâkalı bir mevzudur. (Bkz. [El-munkizu Min-ad-dalâl / Hz Gazâlî](#))

İşte bu İlim – Malûmat ekseninde bakmak gerek Sigmund Freud’a. Özellikle de **Din – Vicdan – Adalet** ilişkisine. Freud iman etmediği için inançla ilgili mevzulara dışarıdan görüldüğü şekliyle, “objektif” olarak bakıyor. Yani beyaz bir laboratuar faresini kesip biçer gibi inancı bilimin konusu yapıyor. Gerek 1927’de yayınlanan **Bir Yanılsamanın Geleceği** gerekse üzerine konuştuğumuz **Mutsuzluk Kültürü** (1929) aynı pozitivist tezi savunan iki kitap:

“Tanrı, cennet, cehennem, vs insanların korkudan uydurdıkları fikirlerdir, din kollektif bir histeridir.”

Aslında bu sözler elbette objektif / bilimsel bir duruşu sergilemekten uzak: Freud’un ateist dogmalara dayanarak ortaya koyduğu bu tez özünde Budist veya Müslüman bir amentü kadar sübjektif: Ortak bir tanrı ve ahiret yok (ya da liberallerin dediği gibi tek bir din ve tek bir tanrı konusunda mutabakat yok). O halde adaleti dinsel kalıplardan çekip çıkarmak, sekülerleştirmek gerekir diye düşünüyor adamımız. Bir başka deyişle Freud’un tavsiyesi adaleti, ahlâkı, vicdanı dünyevîleştirmek; bugün bir çok liberalin savunduğu gibi (Bkz. [Liberalizmin Kara Kitabı](#))

Liberaller için fayda ve iyilik arasında fark var mıdır?

Tabi komplo yok; liberaller iyi niyetle çıktılar yola. [2] Dindar insanlarla ateistleri bir arada, birbirine baskı yapmadan yaşatabilecek toplumsal bir düzen arayışı içindeydiler. Freud da bunu istiyor işte: Adalet Tanrı’nın sözüne uymak için değil toplumda düzeni, güvenliği ve refahı sağlamak için tesis edilsin. Kaynağını ve meşruiyetini bir yaratıcıdan alan, ölümden ötesini de kapsayan, nihâî cezası bir cehennemde biten ilâhî adalet terk edilsin. Adalet hak ile değil fayda ile temellendirilsin. Kur’an ya da İncil’de tarif edilen **iyilik** yerine herkes için ortak ve cari olan **ekonomik fayda** konulsun, insan kulluktan çıksın, homo-economicus olsun (Bkz. Derin Lügat maddesi: [İnsan / Birey / Kul / Homo Economicus](#)). Freud’un kelimeleriyle söylersek:

“... Toplum bir insanın komşusunu öldürmesini yasaklar. Bu emri ortaya koyarken bunu açık olarak insanın başka türlü uygulanabilirliği olmayacak toplumsal var oluşu için yapmıştır. Çünkü katil öldürülen adamın akrabalarının öç alma duygularını ve başkalarının gizli kıskançlığını üzerine çekecektir. Bu insanlar böyle şiddet eylemlerine fiilen eğilimi kendi içlerinde katil kadar taşımaktadırlar. [...] Herkes için eşit bir tehlike olan yaşamın güvensizliği, şimdi insanları, bireyin öldürmesini yasaklayan ve yasağı çiğneyen herhangi bir kişiyi toplumsal olarak öldürme hakkını saklı tutan bir toplum halinde birleştirir. Demek ki burada, adalet ve ceza vardır. Kendi isteğimiz olan şeyi artık Tanrı’nın isteği diye göstermez ve toplumsal nedeni vermekle yetinirsek dinî boyutu kaybederiz ama yasağı riske atmaktan da kaçınırız ...” (Freud, Bir Yanılsamanın Geleceği, 1927)

Bu satırlara dikkatlice bakacak olursanız Freud’un tıpkı [Jeremy Bentham](#) ve [John Stuart Mill](#) gibi faydacı / utilitarian / pragmatik bir perspektiften baktığını fark edersiniz. Tanrı-Ahret tasavvurundan koparılmış dünya görüşleri ister istemez yeryüzü cenneti kurmaya yelteniyorlar. Özünde materyalist kavramlarla inşa edilen bütün ideolojiler bunu söylemiyor mu? Komünizmden liberalizme, hatta bir ateşkes rejimi olan demokrasiye kadar bütün siyasî tercihler bu dogma üzerine inşa edilmedi mi? Kısaca özetleyecek olursak:

*“... dini bu işe karıştırmayın; zaten **kötü** iş yapmak eninde sonunda herkese **zarar** vermez mi? Dindar ya da ateist, hiç birimiz hırsızları, katilleri sevmeyiz. Eh o halde **kötü = zararlı** demektir ve tabi ki **iyi = faydalı**. İncil’deki bir Tanrı’nın gökten emir yağdırmasına gerek yok. Herkes kendisi için neyin iyi (=faydalı) ve neyin kötü (=zararlı) olduğunu bilecek kadar akıllı değil mi? ...”*

İyi – Kötü yerine fayda-zarar koymak

İslâmî açıdan bu şirktir. “Din istemem, özgürüm, aklım, zevk ve tercihlerim bana yol gösterir” diyen insan aslında kendi aklını ve heveslerini ilah edinmiştir. Özgür değil nefsinin kulu ve kölesidir ancak. Çünkü insan ilâhsız yaşayamaz. İnanmayanların sistemi buysa dindarlar ne yapabilir? Müslümanların veya Hristiyanların “*eh madem dinî bir düzende anlaşılmadık, bari seküler bir sistemi kabul edelim de barış içinde şirk üzere yaşayalım*” demesi elbette bir mağlubiyettir. Müşriklere karşı mı? Hayır, yine kendi nefislerine karşı. Ticaretimiz aksamasın,

huzurumuz kaçmasın diye “iyi – Kötü yerine fayda-zarar koymak” adaleti çöpe atmaktan başka bir şey değil.

Son tahlilde Stalin’e veya Hitler’e köle olmak insanın kendi nefesine köle olmasından daha az kötü bir durum. Zira zalim efendilerden kaçıp kurtulma imkânı vardır. Ama insan kendi nefsinden kaçamaz. Ancak onu Din ile terbiye edebilir.

Evet, Freud’un psikanaliz projesi ne yazık ki nefs-i emmare ile nefs-i levvamenin bazı veçhelerini keşfetmekten öteye geçememiş. Üstelik kendi nefsinde yaşadığı sıkıntıları bütün insanlığa, insan fıtratına atfettiği için “insan – toplum” ilişkisine bakışında ciddî arızalar olduğunu teslim etmeliyiz:

*“... Kültürümüz arzuların ve içgüdülerin bastırılması üzerine inşa edilmiş. Her bir ferd sahip olduğu hakların bir kısmından -her şeye gücü yeteceği duygusundan ya da kişiliğindeki saldırgan veya öç alıcı eğilimlerinden vazgeçmiş. Bu katkılardan uygarlığın ortak malvarlığı maddi ve düşünsel zenginlik olarak gelişmiş. [...] **Din adına yapılmış olsa da bu özveriler kültürümüzün gelişmesi için faydalı.** her bir ferdin özveride bulunduğu içgüdüsel doyum parçası bir kurban olarak Tanrıya sunulmuş ve bu biçimde edinilen toplumsal malvarlığı “kutsal” olarak ilan edilmiş. Kendine hakim olamayarak bu içgüdüğü bastırmayı kabul edemeyen adam toplumun gözünde bir “suçlu”, bir “yasadışı” haline gelir. Ya da toplumsal konumu ve istisnai yetenekleri onu büyük bir adam, bir “kahraman” olarak topluma kabul ettirir ...” (Totem und Tabu – Totem ve Tabu, 1912)*

Freud hemen bütün eserlerinde olduğu gibi meşru olan fitrî temayül ile insan nefsinin azgınlıklarını bir tutuyor. Oysa toplumun/dinin/geleneğin bastırdığı her arzu **aynı** meşrulukta olmayabilir. Meselâ insanın sevdiği kişiyle evlenme özgürlüğü ile fuhuş serbestliği bir tutulamaz. Keza ailenin çocuk sayısı konusunda vereceği karar ile kürtaj konusunda vereceği karar aynı ahlâkî zeminde değerlendirilemez.

(Gelecek bölüm: Freud’un adalet tasavvuru neden hakkı değil kuvveti yüceltir? Toplum lehine bireyin ezilmesi ve bunun güvenlik adına savunulması, Düzen ve adalet arasındaki farklar, vicdan azabı ve otorite korkusu münasebeti, liberalizmin faşizme benzeyen yönleri)

Dipnotlar

1° Bu minvalde, İslâmî bilgi bile gayrimeşru olabiliyorsa diğer malûmat insanı nasıl şakî yapmaz? Evet, meslekî malûmatın doruklarda gezmesi ahlâkî tercihlerin yerlerde sürünmesine, solucan ve akreplerden bile daha aşağıda olmasına engel değil. (Araf, 179)

2° Ama unutmamak gerekir ki “Cehennem’e giden yollar iyi niyet taşlarıyla döşenmiştir” (Fransız atasözü)

Sigmund Freud’un faşizme katkısı(2)

“... Avrupalılar için Hitler, ‘bizden birisi’ idi. Kendi nefislerinden sudur eden kin, öfke, gadap (Haçlılar, sömürgecilik, emperyalist istila) Hitler’de ete kemiğe bürünmüş, müşahhas hale gelmiş. Bu adamla aralarında bir nevi yakınlık hissediyorlar ama kabul etmiyorlar...” (Tanrı’yı Hatırlamak / Sidi Hasan Abdullah Abdülhamid[1])

Faşizm neden bu kadar düzenlidir hiç düşündünüz mü? İkinci dünya savaşından kalma fotoğafalara bakın. Pantolonu, gömleği buruşuk askerler vardır: Amerikalı, Fransız veya Rus. Ama Almanların üniformaları, hele SS subaylarınıninki jilet gibidir. Faşist ordular bir güruha, ne yapacağı belli olmayan bir kuru kalabalığa benzemez. Tersine, düzenlidir. Herkesin görevi bellidir. Tutuklanacak olanlar fişlenmiştir. Kim işkence görecektir? Hangi kitaplar yakılacak? Herşey bir düzen, nizam ve intizam içinde yapılır. Törenlerde de en düzgün yürüyen askerler faşist orduların askerleridir. Organize olmuş yani organ-laşmış insanlardır faşistler. Vicdanları yoktur, dişli çarklara benzerler: Gayrı-insanî, otomatik, öngörülebilir, birbiri yerine ikame edilebilen yedek parçalar gibidirler. Faşist insanlar “**Varlığım devlete/ırkıma armağan olsun**” diyerek insanlıktan, haliyle hürriyetten ve mes’uliyetten vazgeçmişlerdir. Onlar makineleşmişlerdir. Hürriyetten istifa edip determinizme tabi olduklarından hayvanlaşırlar. Sorgusuz, sualsiz ama hep düzenli bir şekilde zulüm ederler.



Cesaret değildir onları saldırgan yapan, tersine korkaklıktır. Zira faşistlerde hürriyet (=mes’uliyet) korkusu vardır. Bu yüzden yeni durumların yol açtığı belirsizliklerden nefret ederler; hep bir düzen isterler. Meselâ Sigmund Freud kendi hürriyet korkusunu şöyle izhar etmiştir:

“... Düzen bir tekrar etme mecburiyetidir. Bir şeyin ne zaman, nerede, nasıl yapılacağı önceden bir kural ile belirlenir. Bu sayede aynı durum ortaya çıktığında hiç çekinmeden yapılması gereken yani kuralın emrettiği şey yapılır. Kurallar insanların zamanı ve mekânı daha verimli kullanmasını sağlar. Daha baştan herkesin düzene meyletmesini beklerdik. Ama insan tabiatında ihmal, düzensizlik ve tembellik var. Semavî modellerin taklid edilmesi için insanların önce ağır bir eğitimin geçmesi gerek ...” (Mutsuzluk Kültürü, 1929)



Düzen... Masum görünüşüne rağmen ne kadar tehlikeli bir kelime değil mi? Ve Freud ne büyük bir yanılgı içinde. İsrarla savunduğu düzen insanî bir değer değil maddî bir avantaj. Çünkü iyi ve güzel işler kadar zulüm de düzenli yapılabilir. Freud’un Londra’ya kaçmasından sonra Nazilerce toplanan Yahudiler ne kadar da düzenli bir biçimde konmuştu trenlere ve düzenli bir şekilde fırınlarda yakılmıştı. Ağzlarından sökülen altın dişleri, ayakkabıları ve gözlükleri ayrı ayrı kutulara düzenli olarak tasnif edilmişti.

Düzen fetişizmi ve faşist hukuka geçiş

Tabi şöyle bir savunma yapılabilir Freud hakkında:
“Kardeşim adam jermanik kültürde büyümüş, düzenli işleri seviyor, ne kötülük var bunda? Ütülü pantolonlar ve senkronize saatler adamı faşist yapmaz ki” Elbette düzenin sevilmesi değil mesele. Faşizm maddî bir değer olan düzenin insanî değerler mertebesine yüceltmesiyle başlıyor. Yine Sigmund Freud’un sözleriyle ispat edelim tezimizi:



“... kültürün en önemli unsurlarından biri insanlar arası münasebetleri düzenlemesidir. Komşu , hizmetçi, cinsel arzunun yöneldiği kişi , aile ferdi, vatandaş olarak. [...] Eğer bu düzenleme olmasa güçü yeten zayıfa istediğini yaptırır. İnsanların ortak yaşaması için tek tek bireylerden daha güçlü olan bir çoğunluk oluşmalı. Bu topluluğun gücü hukuktur, karşısında direneceği bireysel güç ise kaba kuvvettir. Kaba kuvvet yerine hukukun geçmesi kültüre giden yolda belirleyicidir. Bir kişinin arzularına bütün cemiyetin boyun eğmeyeceği bu düzenin garanti edilmesi adalettir. [...] Bireyler arzularından fedakârlık ederler ama kaba kuvvete karşı cemiyet tarafından korunurlar ...” (Mutsuzluk Kültürü, 1929)

Hak kudrette midir? Yoksa kudret hakta mıdır? Seküler bir adalet tarifi yapmak ne kadar zor değil mi? Yukarıdaki satırları yazan Sigmud Freud’un hukuka ve adaletle bakışı elbette çok

edici. **Kollektif baskıya ve şiddete boyun eğen bu düşünce tarzı faşizme gebe.** Bunu söyleyebilmek için ne siyaset felsefesine lüzum var ne de Avrupa tarihine. Fizikî güvenlik uğruna, asayiş ve düzen uğruna bireysel özgürlüklerden koşulsuz vazgeçilebilmesi, kollektif baskıların otomatik olarak “meşru” ilân edilmesi ... Fakat Freud’un kitap ve konferanslarıyla bütün dünyaya yaydığı faşizan fikirler bunlarla sınırlı değil. İnsan hürriyetini reddeden, **vicdan azabını otorite korkusuyla eşitlemeye çalışan bir insan Freud.** Yaramazlık yapan bir çocuğun muhtemel bir cezadan korkması gibi dünyevî kurallara karşı gelmenin maddî, dünyevî bir bedeli olacağını, vicdan azabının da böyle bir endişeden ibaret olduğunu söylüyor. (Bkz. *Mutsuzluk Kültürü, bölüm VII*) Bu perspektifte ısrar ettiği için insan topluluklarını makine veya hayvan sürüsü gibi determinist kurallara sıkıştırması kaçınılmaz:

“... Ortak korkularla manipüle edilen, aklını kullanamayan, sürü gibi davranan insanlar için için saygı denen mevhum da özünde bir egemenlik türüdür: Eleştirel yeteneklerini tümüyle felç eder ve onları şaşkınlık ve korkuyla doldurur. ... Ancak bu korkakların saygısı başarıya bağlıdır ve başarısızlık durumunda yok olur ...”

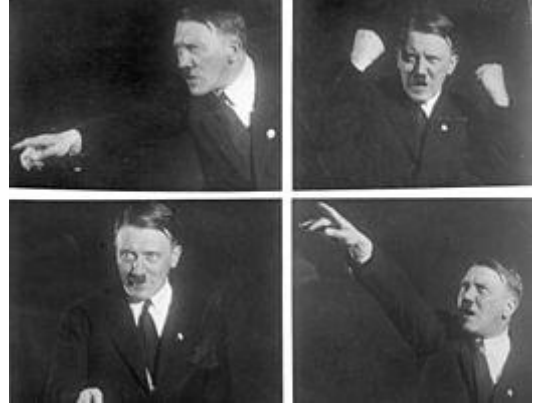
Ne acayıptır ki Freud’un 1929’daki faşizan duruşuna eleştiri gibi duran bu sözler yine Sigmund Freud’a ait, 1921’de yayınlanan **Sosyal Psikanaliz ve Ego** (alm. *Massenpsychologie und Ich-Analyse*) isimi kitabından. Eleştiriye, bireysel yargılara, vicdan ile sürü baskına direnmeye bu kadar önem veren Freud nasıl oldu da faşizme çanak tutacak şekilde “düzenli toplum” (Bkz. alm. “*Volksgemeinschaft*”) saplantısına girdi? Nasıl oldu da toplumun gücünü adalet gibi bir değer ile eşleştirdi? Zannediyorum güçlenen ırkçılık Freud’u da korkuttu ama bizim psikanalist çareyi maneviyatta değil de “ırkçı serserileri” düzenleyecek bir maddî güçte, Weber’in tabiriyle “**meşru devlet şiddetinde**” aradı. Eğer doğruysa bu arayış onu çok sert bir dille eleştirdiği sürüleştirmiş gürûhlara dahil eder tabi; bu da acı bir gerçek. Lisandaki bozukluk konusuna geçmeden Freud’un **Sosyal Psikanaliz ve Ego** kitabından bir kaç satır daha paylaşmak isterim. 1921’de haklı olarak eleştirdiği bir duruma 8 yıl sonra kendisinin de düşmesi ne kadar ibret verici :

*“... McDougall daha düşük zekalıların aklının daha yüksek zekalıları kendi düzeylerine çektiklerini söyler. İkincilerin etkinlikleri engellenmiştir çünkü genelde bir duygu şiddetlenmesi mantıklı entelektüel çalışma için uygun olmayan koşullar teşkil eder. Zira bireyler grup tarafından ürkütölmüşlerdir, akılları özgür değildir ve **her bireyin kendi eylemlerine karşı sorumluluk duygusunda bir azalma vardır.** Ortak akli tatil edilmiş insan grupları aşırı duygusal, dürtüsel, şiddetli, maymun iştahlı, kararsız olurlar. Yalnızca en kaba duyguları sergileyebilirler. Aldatılmaya müsait, kararlarında özensiz, yargılarında aceleci, basit ve en eksik mantık yürütmeler dışında düşünce kabiliyeti olmayan gruplardır bunlar. Kendine saygıları ve sorumluluk duyguları kalmamıştır. Bu nedenle grubun davranışı ortalama bir üyesinden çok, baş edilmez bir çocuğun ya da insandan çok vahşi bir hayvanın davranışına benzer ...”*

Lisan bozulursa vicdan da bozulur

Nazilerin çok kullandığı bir kelime vardı “**Gleichschaltung**”. Sadece propaganda amaçlı bir kelime değildi, Hitler meclisi ve anayasayı by-pass etmek için (Hukuk’tan kurtulmak için) bu

kelimeyi fetiş haline getirdi ve halkın korkularını kullandı. “*Gleichschaltung*” saatlerin ayarlanması, elektrikli aletlerin senkronize edilmesi mânâsına gelen *gleichschalten* fiilinden türemiş. Peki insan toplulukları saat gibi ayarlanırsa, düzenlenirse, hizaya getirilirse ne olur? **Halkını olduğu gibi kabul edip ona hizmet eden bir devlet yerine makbul vatandaş tarifi yapan bir devlet nerede durur?** (Bkz. alm. “*Volksgemeinschaft*”) Bizim bir Kemalizm tecrübemiz var. Devletin mücade ettiği kadar Müslüman, devletin istediği kadar Kürt vs olmak gerekiyordu meselâ. Halkını yedek parça gibi gören Kemalizmin standartlarına uymayan “bozuk” Dersim halkı imha edildi, sene 1938.



Bu zaviyeden bakınca Nazilerin Alman halkını hizaya getirmesi (alm. *Gleichschaltung*), düzenli ve homojen, “saf, temiz” bir Alman ırkı tesis etmek için Yahudileri, Romanları, eşcinselleri, sakatları, akıl hastalarını imha etmeleri elbette rasyonel bir tercih. Zira onlar nazi dilinde insan-altı idi! (alm. *Untermenschentum*) Polis onları gözaltına alınca tutuklama sayılmazdı, “yakalama” deniyordu. (alm. *Holen*) Öldürülmeleri idam değil “özel muamele” idi, (alm. *Sonderbehandlung*). Toplama kamplarına gönderildiklerinde Nazi lisanı dikkati insanlara değil binalara yöneltiyordu ve “boşaltma” deniyordu. (alm. *Evakuierung*) Böylece bina insan-altı(!)Yahudilerden veya zencilerden, sakatlardan vs kurtarılıyordu. Fark ettiyseniz tercih edilen lisan fare gibi, hamam böceği gibi istenmeyen bir şeyin temizlenmesini, binanın arındırılmasını düşündürüyor. Binanın akibeti belli, insanların akibeti ise önemsizdi.

Dikkat ederseniz **İslâm’ın akıl tasavvuruna zıt olan Nazi rasyonalitesi Freud’un düzenli toplum ideolojisiyle ve güce tapan adalet anlayışıyla son derecede uyumlu**. Zira İslâm’da akıl hak ile batılı ayırd etmeye yarayan ilâhî bir nûrdur. Maneviyat’tan koparılmış pozitivist akıl ise akl-ı meaştan ibarettir ki hayvanlarda ve robotlarda da vardır. (Bkz. Derin Lügat Maddesi: [İnsan / Birey / Kul / Homo Economicus](#))

Neticede Nazi lisanı insanlara (zalimlere ve mazlumlara) insan olduklarını unutturan, onları makineleştiren bir lisan. (Bkz. Bir dilbilimcinin günlüğü - *Notizbuch eines Philologen* / Victor Klemperer) Ortak korkular yoluyla halkın vicdanını susturmak, zulmün her türlüşüne boyun eğmelerini sağlamak... Naziler bu amaçlarına polis gücü ve şiddetle değil kelimeleri kirleterek ulaştılar.

Freud’un az önce düzen-adalet-eğitim üzerine söylediği sözleri hatırlayın: “... *insan tabiatında ihmal, düzensizlik ve tembellik var. [...] önce ağır bir eğitimden geçmesi gerek ...*” derken ifade ettiği “eğitim” anlayışı zannediyorum daha net sezilebilir bu noktada. Kurallara uyması için insanları şartlandırmak istiyor Freud. Eğitmek dediği bu. Yoksa iyi, güzel ve doğru işler uğruna özveride bulunacak hür insanlar yetiştirmekten bahsetmiyor.

Netice

Sigmund Freud iki dünya savaşı arasında sıkışıp kalmış yaşamı, Yahudi kimliği ve cinsel sorunları sebebiyle sıkıntılı bir yaşam sürdü. İnsan nefsi konusunda çarpıcı tespitleri oldu ama zaman zaman kendi korkuları sebebiyle bir çok yanılgıya düştü. Zira insanları hep kendi prizmasından okumaya çalıştı. Faşizm konusuna gelince... Bizler Freud'un hatalarını Türkiye'nin yakın tarihi üzerinden okuyabiliriz. Ya da İslâm coğrafyasında halen süren zulümleri anlamak için bu hatalardan istifade edebiliriz.



Evet... Freud pozitivist felsefeyi benimsemiş bir insandı. Müslümanca tabir ile **şirk üzere düşünen ve şirk üzere yazan bir araştırmacı**. Bu sebeple lisanı da pozitivist idi. Kelimeler, vehmettiği mevhumlar hep insan'ı eşyalaştıran tasavvurlara varıyordu. Düzenli toplum adına halkı **organ**-ize ederken **organ**-laşma yoluyla insanı da şeyleştiren, yedek parça haline getiren bu lisan faşizme hizmet etti.

Bizim hâlâ vatanseverlik ile karıştırdığımız ırkçılık, henüz ulus-devlet ufkunu aşamayan Ümmet şuorumuz, henüz iktisad olamayan ekonomimize bakarak kelimelerimizin pozitivism ile yani şirk ile kirlendiğini Freud sayesinde fark edebiliriz. Aydın / gazeteci / profesör / köşe yazarı diye adam saydığımız bir çok Müslümanın hâlâ Freud'a has kelimelerle düşünüp yazdığına şahid olabiliriz diye düşünüyorum. Bu hafife alınmaması gereken bir fikir hastalığıdır. Zira faşizmin geçmişte kaldığını düşünenler ciddî biçimde yanıılıyorlar.



Dipnotlar

1° İngiliz mühtedi, yazar ve diplomat, eski adı Gai Eaton

Bir kavanoza hapsedilmiş kelekler gibiyiz veryüzünde...

Freud ve “Das Unheimliche” mevhumu

Gazeteci-yazar Jean-Dominique Bauby bir beyin kanaması sonucu komaya girdi, sene 1995. Uyandığında vücudunun hiç bir yerini hareket ettiremiyordu, dışarıdan yardım almaksızın nefes bile alamıyordu. Evin anahtarını kaybetmiş bir insan gibi vücut hanesinde kilitli kalmıştı, doktorların tabiriyle “lock-in sendromu” idi bu durumun adı. **Bauby artık sürgündeydi, gidemeyenlerin ülkesinde, bitmek bilmeyen bir gurbet başlıyordu onun için.** Hapishane-bedenin içinde sadece bir göz kapağını oynatabiliyordu. Bu işaret bedeninin “içerisi” ile “dışarı” arasında tek bağlantı oldu: Bir defa kırparsa “evet”, iki defa kırparsa “hayır” demektir. Bu yolla alfabe üzerinden harfleri seçerek bir kitap yazdı: “*Le Scaphandre et le papillon*”.

Başrollerini Mathieu Amalric ve Emmanuelle Seigner’in paylaştığı, yönetmenliğini Julian Schnabel’in yaptığı “*Le Scaphandre et le papillon*” (**Dalış kombinezonu ve Kelebek**) adlı film gerçek bir hayata açılan bu pencereyi, biraz da bizim bu dünyadaki halimizi anlatır.

Yoksa biz bu dünyadan değil miydik?

Felç olmuş birini görünce acıyoruz ve kendimizi şanslı kabul ediyoruz. Oysa 5 duyu ile kelepçelenmiş olan biz “normaller” de ten kafesi içinde mahpus değil miyiz? **Ele geçer geçmez kıymetini yitiren arzular ve zevkler yüzünden felç olduğumuzu bile fark etmiyoruz çoğu zaman.** Farkında olanlarımız ise Sisifos’a benziyor. Aşağı düşeceğini bile bile, defalarca düştüğüne şahid olmasına rağmen kan ter içinde o kayayı yukarı çıkartıyor Albert Camus’nün Sisifos Mit’indeki gibi (fr. *Mythe de Sisyphe*, 1942)



Mutlu olup göge ermek için küçük tatminleri üstüste koyuyoruz. Ama inşa ettiğimiz haz binası değil mimarını, kendi ağırlığını bile taşımaktan aciz. Her gün rüzgârla yıkılan yuvasını yeniden yapmaya çalışan beceriksiz bir kuşa benziyor insan. Yanlış iklimlere, gurbet ellere düşmüş ama kendini vatanında zannediyo.

Gurbetçi Freud

Aristoteles insan nefsi üzerine yazdığı **Περὶ Ψυχῆς** (oku. “*Peri Psüke*”) adlı eserde her hayvanın dünyaya hazır olacak şekilde kürkle geldiğini, boynuzla, zehirli dikenlerle donatıldığını yazar. Sonra insanın “fakirliğine” dikkat çeker. (Bkz. İbn Rüşd’ün bu kitaba yazdığı orta şerh: [Telhîsu Kitabi’n-Nefs](#)) İki bin küsur senedir ne değişti? Etrafınızdaki insanlara dikkat edin: Gençlerde bir daral, “*gidecem buralardan*” sendromu, yaşlılarda ise idealleştirilen, sadece güzel yanları hatırlanan bir mazi: “*Eskiden herşey daha güzeldi*”. Kâh zamanda, kâh mekânda ... gurbetteyiz bu dünyada ve bir vuslat arıyoruz. Uzun süre yurt dışına kapağı atma fantezisi vardı Türkiye’dekilerin. Gurbetçiler ise biraz para biriktirip memlekete döneceklerdi:

“Türkiye’ye tatile gelen her gurbetçinin karşılaştığı bir soru vardır : «Dönmeyi düşünüyor musunuz? Yani kesin dönüş yapmayı?» [...] Evleri Türk bayrakları, ezan okuyan çalar saatler, Türkiye haritalı duvar halılarıyla dolu bu gurbetçiler neden dönmezler? [...] Yaz gelirken uçak fiyatları yükselir. Kimse “tatile nereye gideceksin?” diye sormaz. Hedef hep aynı yerdir, memleket. Ama Kapıkule’yi geçince memleket kelimesinin anlamı değişir, o artık Kastamonu’dur, Gaziantep’tir, Ağrı’dır. Ama gene de Türkiye’ye yeni ayak basmış gurbetçide bir gevşeme vardır. Daha havaalanındaki pasaport kontrolünde geçmeden topuklarını sürterek yürümeye başlamıştır. Uzun süre nefesini tuttuktan sonra su yüzüne çıkmış bir dalgıç gibi yeniden nefes alıyordur o.” (Bkz. [Ölürsem beni köyümün yağmurlarında yıkasınlar!](#))

Sigmund Freud insandaki gurbette olma duygusunu, yabancılık, terk edilmiş hissini sorgulayan “*Das Unheimliche*” adlı denemesini 1919’da yayınlamış. İsminden itibaren tefekküre vesile olabilecek bir çalışma. Zira Almanca “heim” kelimesi İngilizce’deki “home” gibi; sadece ev mânâsına gelmiyor; tanıdık, bildik, alışılmış, güven verici vb çağrışımlar yapıyor. Zaten Freud da eserine başlarken bu mânâyı veren “*heimlich, heimisch, vertraut*” kelimelerini sıralıyor. Haliyle bunların zıddı olan “*Unheimliche*” alışılmışın dışında, endişe verici bir yabancılık hissini anlatıyor.

Lisanın ve kelimelerin ehemmiyeti

Freud’un bu eserinde kelimelere çok büyük bir önem verilmiş. Bu elbette şaşırtıcı değil. Psikanaliz neticede bir “konuşma tedavisi” değil midir? (Bkz. [Beş Psikanaliz Dersi](#)) Tedavi ya da daha doğrusu kendini olduğun gibi kabul etmek, geçmişini, travmalarını konuşma yoluyla hazmetmek diyelim isterseniz. Zira konuşma yoluyla bir travmanın, hazmedilmemiş bir gerçeğin akılda, hafızada, hastanın değerler sisteminde layık olduğu yeri alması söz konusu. Böylece insanlar bir boşanma, vefat veya ağır hastalık ardından normal hayata dönebiliyorlar. Meselâ uçak kazası geçirmiş bir insanın yeniden uçağa binemediğini farz edelim. Psikanalist o

insana geçirdiği kazayı unutturamaz, zaten bu istenen bir şey değil. Ama kaza o kadar hızlı olmuştur ki insan başına gelenlere anlam verecek zamanı bulamamıştır. İşte bu durumdaki bir insan konuşma yoluyla acı bir olay yaşadığını kabullenebilir; gördüğü yaralı ve ölüleri unutmak değil ama kabul etmek noktasına gelebilir.

Konuşmanın “terapi” içinde bu kadar önemli bir yer tutmasından dolayı Sigmund Freud “*Das Unheimlich*” adlı eserinde haklı olarak kelimelere büyük yer ayırmış. Özellikle de “heimat ve Heimatland” üzerinde durmuş; yani ev, vatan, anavatan, doğup büyüdüğü yer, memleket, ...vb anlamları.

Bunların yanında ve diğer lisanlardaki muhtemel karşılıkları aramış. İlginç bulduğum bu listeden bir kaç kelimeyi aktarıyorum. Korkunun ve yabancılık hissinin ne kadarının fitrî olduğunu anlamak için ilginç bir yol:

- **Latince** : *locus suspectus* ; (Güvensiz yer) *intempesta nocte* (Tekin olmayan bir vakit)
- **İngilizce** : *uncomfortable, uneasy, gloomy, dismal, uncanny, ghastly*. Bir ev söz konusu ise: *haunted*. Bir insan için: *a repulsive fellow*.
- **Français** : *Inquiétant, sinistre, lugubre, mal à son aise*.
- **Espagnol** (Tollhausen, 1889) : *sospechoso, de mal agüero, lugubre, siniestro*.

Neden korktuğunu bilmemekten kaynaklanan bir korku!

Ünlü psikanalist Sigmund Freud hastalarından sık sık duyduğu bu kelime yani “*Unheimlich*” üzeri düşünürken bir başka anlamını daha keşfetmiş: Garip / yabancı / tuhaf bir endişe. Yani örümcek korkusu ya da işsizlik endişesi gibi sebebi belli olan bir endişe değil. (Bkz. [Korku matkabı zekâ duvarını deler mi?](#)) Korkuyorum ama neden korktuğumu bilmiyorum. Korkumun sebepsiz oluşu bana tuhaf geliyor; alışık olmadığım bir hal; kendi korkumu yadırgıyorum. Aslında bu insan’a has bir korku: Kaynağı tehdit algısı olmayan, hayvanların bilmediği bir korku. Belki huşu / haşyet ile akrabalığı olan bir varoluş endişesi? Gurbete benzer bir yabancılık hissi, ama şaşkın bir turist gibi değil, çok daha endişe verici bir durum. Sanki bulunmamam gereken bir zaman ve/veya yerdeyim. Kendimi yanlışlıkla başkasının evine girmiş biri gibi veya istemeden kadınlar tuvaletine girmiş bir erkek gibi hissediyorum. Hümanist ve ateist Fransız düşünürü Jean-Paul Sartre’in tabiriyle:

“... Hiçlik karşısında duyulan kaygı? Kierkegaard’a göre özgürlük karşısında hissedilen kaygı. Bence ikisi de aynı şey. Çünkü özgürlük Hiç’in dünyadaki tezahürüdür. Özgürlük olmadan dünya neyse odur, kocaman hantal bir hamur. [Ancak] özgürlük var olduktan sonra farklılaşmış varlıklar var olabilir çünkü özgürlük reddetme imkânı verir. Reddetme özgürlükle dünyaya gelebilir çünkü Hiçlik özgürlüğe tamamen nüfuz etmiştir...” (Tuhaf Savaşın Güncesi, fr. *Carnets de la drôle de guerre*, 1939-1940)

Gönül ister ki; gönül herşeyi istemesin! Ya Freud?

İçinizde birden fazla kişi varmış gibi gelmiyor mu size de? Birinin istediğini öteki reddediyor. Rejime başlıyorsunuz, sonra gece kalkıp buz dolabındaki pastayı yutuveriyorsunuz. Işığı açmıyoruz çoğumuz çünkü bu tıknama harekâtını yaparken kendimize bile görünmek istemiyoruz! Ardından bitmeyen pişmanlıklar ve suçluluk duygusu.



Twitter’da bir mesaj gördüm: “Gönül ister ki; gönül herşeyi istemesin” [Hilal Hanım](#)’a ait olan bu cümle insan fitratındaki çoklu altyapıyı ne de güzel anlatmış. Sigmund Freud olsaydı bu kadar veciz ifade edemezdi. Belki şöyle derdi: “**Üst-benim** ister ki **egom**, **alt-bilincimin** her dediğini **yapmasın!**” Biz elhamdülillah Müslüman olduğumuz için kolayı var: “Nefsim **beni** ordan oraya sürüklemesin, ALLAH **beni** nefsimle başbaşa bırakmasın” diye dua edebiliriz.

Neyse. İster nefsimizden bahsedelim, istersek Freud’un **İd** (Alt bilinç), **Benlik** (Ego), **Üst Benlik** (Süperego) üçlüsünden; “içeride” yalnız değiliz. İç dünyamız biraz kalabalık, bir kaç pilotu olan bir uçak gibiyiz; ara sıra çakılıyor ama pilot kabinindeki çekişme bitmiyor bir türlü... Tam bir şizofreni!

Sigmund Freud’a göre “ben” kimdir?

Freud durmadan pasta isteyen bu yaramaz çocuğa “id” ismini vermiş. “İçinde” hapsediğimiz beden, ten kafesinin canlı kalma arzusunun Freudçası **id (alt bilinç)**. İd çocuk gibi tutturuyor; ayıp, günah bilmiyor. Aslına bakarsanız Freud da bilmiyor ayıp ve günahı! Herşeyi toplumsal baskılar ve nefsanî tepkilerle açıklamaya çalışıyor. Vicdan azabını, iyilik ve kötülük hissini evrime bağlıyor meselâ. (Bkz. [Mutsuzluk Kültürü – Unbehagen in der Kultur](#)) Oysa insan nefsinin oyunları kötülük **em**reden nefs-i **emmare** ve kendini hor hakir gören, azarlayıp başa kakan yani **levm** eden nefs-i **levvameden** ibaret değil ki. Freud efendi keşke Grek mitolojisi okuyacağına biraz Mesnevî okusaydı... diye mırıldanıyorum... Nasibi değilmiş.

Geçen bölümde ayrıntılı şekilde konuşmuştuk: Ten kafesinde bulunmaktan rahatsız, aslî vatanını özleyen bir insan var. (Bkz. [Bir kavanoza hapsedilmiş kelebekler gibiyiz veryüzünde](#)) Gadap ve şehvet gibi hayvanî hislerle kuşatılmış bir haldeyim! Bu arzulara sahip olan beden var, o beden **Ben**’e ait ama **Ben**’e eşit değil. Ya **Ben**? “İçine” hapsedildiğim beden hayvanî arzularını yerine getirmesem binek hayvanı ile aram bozuluyor. Her dediğini yaparsam bu defa isteklerini arttırıyor. Hem kendisine hem de **Ben**’e sıkıntı verecek şeyler istiyor. Üstelik bazı isteklerini kendime yakıştıramıyorum. Neden böyle bu? Binek hayvanı rolündeki bedenime haz veren her eylemi tasdik etmeyen kim? Ben? Aklım? Kalbim? Neden bazı fiilere “iyi” ya da “kötü” diye mühür vuruyorum?

**Mantık ile olmayan Sanat ile olur**

Evet, Sigmund Freud’un 1919’da yayınladığı “Das Unheimliche” adlı denemesi üzerine konuşmaya devam ediyoruz. [Geçen bölümden](#) hatırlayacaksınız, ünlü psikanalist bu eserinde insandaki gurbette olma duygusunu, yabancılık, terk edilmişlik hissini ve **varoluş korkusunu** sorguluyordu. Bu korkuyu dünyevî korkulardan ayrı tutmak için “varoluş” diye nitelemek istedim. Yani köpek korkusu, terk edilme korkusu gibi nefsimize ağır gelecek, bedensel mahrumiyetlerle ilgili korkuları ayrı tuttum.

Tabi ister dünyevî olsun ister uhrevî, hisler aklımızın lisanından kaçır. Zekâmızın lego gibi birleştirdiği sentetik kelimeler dar kutucuklar gibidir, mânâ sığmaz oraya. *Çünkü aklın ihata ettiği, (=kavrayıp kuşattığı) kelimeler gibi kelimeyi ihata eden zaman da bölünebilir. Cümleler kelimelere, kelimeler de harflere bölünebilir. Çizgideki nokta, zamandaki an gibi olan, bölünme kabul etmeyen bir mânâyı felsefeyle, matıkla değil sanat ile hissedebiliriz ancak. Zira lisan anlatır; sanat ise hissettirir.* (Bkz. [Telhîsu Kitabî’n-Nefs / İbn Rüşd](#))

Şu halde dünyevî bir tehditle gelen korkulardan farklı olan; Ben’in ikilik şuurundan kaynaklanan **Korku**’yu sorgulamak için sanattan faydalanmak meşru bir yol; takdir edersiniz. Korku ve kaygıdan bahsedince akla hemen Maupassant geliyor. Fransız romancı Guy de Maupassant’ın Horla adlı eserinden bir alıntı yaparak Freud’un “Das Unheimliche” adını verdiği varoluş endişesini, gurbetteki insanı daha iyi anlayabiliriz diye düşünüyorum. Ancak evvelâ “Horla” ismine dikkat. Fransızca iki kelimeyi birleştirmiş sanki yazar: “Hors” ve “là”: Dışarıda ve burada mânâsına gelen iki kelime. **Ya dışındasın bu dünyanın ya da içinde!** Murathan Mungan’ın o meşhur şiirini hatırlatmıyor mu size?

“... Ya dışındasındır çemberin ya da içinde yer alacaksın..

Kendin içindeyken, kafan dışındaysa

Çaresi yok kardeşim

Her akşam böyle içip kederlenip

Mutsuz olacaksın

Meyhane masalarında kahrolacaksın..

Şiirlerle şarkılarla kendini avutacaksın

Ya dışındasındır çemberin ya da içinde yer alacaksın..”



Evet... Guy de Maupassant’ın romanına verdiği bu Horla (dışarıda-içeride) ismi bir rastlantı değil. Hem dünyadayız hem de dünyalı değiliz. Almanya’daki bir Türk işçisinin memleketini düşünmesi gibi. Kafa dışarıda (memlekette) ama beden içeride. Fiziken bulunduğu Almanya ne kadar rahat olursa olsun işçi Mehmet köyünü özleyiyor. Almanya onu tatmin ediyor ama mutlu edemiyor. (Bkz. Derin Lügat, “[Mutluluk ve Tatmin](#)” maddesi ve ayrıntı için [Derin İnsan](#) isimli e-kitap)

Guy de Maupassant’ı seveceksiniz zira diğer korku romanı yazarlarının aksine Maupassant hikâyelerinde Korku’yu en saf, en su katılmamış şekilde aktarır. Roman kahramanı defalarca “**korkuyorum... Ama neden?**” diye sorar. Sonra da deli olmadığına ikna etmeye çalışır kendini. Akıla ve mantığa sarılır, 5 duyusuna ve tabi bilimsel düşünceye. Ama bir türlü beceremez. Maupassant’ın kaleminde bu dünyanın bilimi ve akılı öbür dünyanın korkusuna fayda etmez.



Zaten kahraman korktuğu şeyi tespit dahi edemez ki. Maupassant delilik ve intiharla çok ilgili bir yazar. [Salpêtrière Hastahanesi](#)’nde [Profesör Jean-Martin Charcot](#) tarafından sunulan hipnoz ve histeri konulu konferansları takip etmiş. Tıp dergilerini okumuş. Kafayı taktığı mevzu ise “**banalité de la démence**” dediği şey yani “**delirmenin/bunamanın sıradanlığı**”; herkesin delirebilme ihtimali:

“...25 Mayıs – Durumumda hiç bir değişiklik yok. Gece yaklaşırken anlaşılmaz bir endişe kaplıyor içimi. Sanki gece benim için korkunç bir tehdit saklıyor. Hızla yiyorum akşam yemeğimi. Biraz okumaya çalışıyorum ama kelimeleri anlamıyorum. Harfleri zor ayırd ediyorum. Salonumda volta atıyorum karşı konulmaz ve karma karışık korkular içinde. Uyuma korkusu, yatak korkusu...

Saat 10’a doğru odama çıkıyorum. İçeri girer girmez anahtarı iki kez çeviriyorum. Korku içindeyim. Ama neden korkuyorum? Şimdiye kadar bir şey yoktu. Dolaplarımı açıyorum. Yatağımın altına bakıyorum. Dinliyorum. Neyi? [...] Ardından yatıyorum. Cellatı bekler gibi uykuyu bekliyorum. Korkuyla bekliyorum gelmesini. Kalbim çarpıyor. Bacaklarımda titreme, terliyorum. Birden uykuya düşüyorum... Bir durgun su çukuruna boğulmak için düşer gibi...” (Le Horla, 1887)



İbn Sina Sigmund Freud ile anlaşabilir miydi?

Ben var mıyım yoksa varmışım gibi mi geliyor Ben’e?

Tanrı’nın varlığı tartışılıp durur da kimse kendi varlığından şüphe etmez. “Ben varım, buradayım işte!” deriz. Zaten kendisinden şüphe edene, kendi varlığını sorgulayana “deli” damgası vurulur. Oysa her sabah aynı bedene uyandığımızı bize garanti edebilecek kim/ne var? Bizi tanıyanlar? Kendi hafızamız? Nüfus kâğıdı? Kredi kartları? Arkanıza yaslanıp iki dakika düşünün, beş duyunuz ve “ötekilerin” şahitliğinden başka ne var elinizde? Kendi varlıklarını bile ispat etmekten aciz bir sürü vehim değil mi bunlar?

Gerçek şu ki kendimizin var olduğu bilgisi yani **varlık şuuru beş duyu ile elde edilen bir netice değil**.

Çünkü kendi varlığımız bilimsel bir bilgi değil, bir inanç. Zira bilimsel yolla ispat edilebilecek olan varlığımız vücuttan ibaret.

Kilo alıp veren, saçları, tırnakları uzayan, her dakika binlerce hücresi ölen bu değişken vücuda nasıl “ben” deriz? Mümkün değil ki.

Demek ki vücuda eşit değiliz. Vücut bize ait ama bizde et ve kemikten başka bölünmez bir “ben” var. Bu öyle bir “ben” ki cismimiz 4-5 kiloluk bir bebekken 80-90 kiloluk bir adam oluyor ama Ben’imiz hep aynı kalıyor. Bölünmeyen ve zamanla eskimeyen Ben inancı okadar gerekli ki laik devletler bile bu imanı reddetmiyorlar. Nasıl reddetsinler? O zaman her suçlu mahkemede yırtardı:

“... Hakim bey cinayeti ben işlemedim, geçen seneki Ben’di o. Kimbilir kaç hücrem öldü o günden beri, 4 defa berbere gittim, 50 defa tırnaklarımı kestim. Cisim aynı cisim değil ki, bulun eski Ben’i, atın hapise, ama beni rahat bırakın!”



Evet... Varlık şuuru beş duyunun ve bilimsel bulguların bir neticesi değil. Olsaydı ya şuur maddeden ibaret olurdu ya da “madde” dediğimiz her türlü cismanî, objektif varoluşun bir tür şuur olduğunu iddia etmek gerekirdi. Yani materyalizm ve idealizm adlı iki yanlış yoldan birini seçmek zorunda kalırdık. Üçüncü bir yol daha var, düalizm. Ama bu da sakat; çünkü iki dünyanın, yani fikirlerin ve cisimlerin nasıl ilişkilendirildiğini açıklamıyor. İlişki derken neyi kastediyoruz? Kötü bir haber fikir dünyasında kalmıyor, midemizi ya da başımızı ağrıtıyor. Ya da tersi, uzun süren, tedavi edilemeyen fizikî bir hastalık insanı depresyona sokabiliyor. Yani madde alemiyle sınırlı kalmayıp mânâ alemine sirayet ediyor.

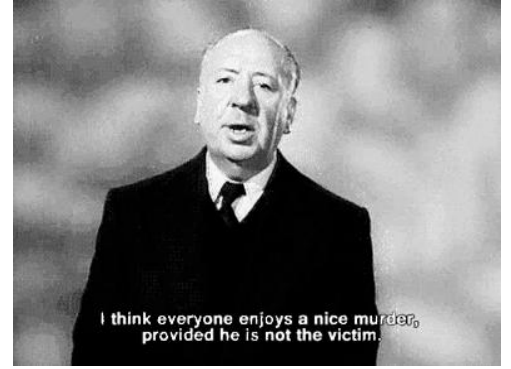
Varlık şuuru ve Ben’lik algısı İbn Sînâ’nın **El-İşârât ve’t-tenbîhât** (الإشارات والتنبيهات) isimli kitabında şöyle anlatılıyor:

“... Her ne kadar kendilerinin temsili hafızalarında sabit olmasa da uyuyan kişi bile uykusunda, sarhoş da sarhoşluğunda kendisinin varlığından tamamen habersiz değildir. Eğer sen zatını ilk yaratılışında sağlıklı ve akıllı bir yapıda vehmedersen ve onun bütününüyle parçaları birbirine bitişik olmayan bir konum ve yapı bütününde olduğunu ve organların birbirine deymeyip aksine ayrı ayrı durduğunu ve de yalıtılmış havada bir an asılı durduğunu varsayarak vehmedersen kendini herşeyden habersiz ancak varlığının subûtundan haberdar olarak bulursun. [...] zatını neyle algılıyorsun? Zatını algılayan şey nedir? Sana göre algılayan, gözlemlerle seni bilinçlendiren beş duyundan biri midir? Yoksa aklın ve beş duyundan başka onunla bağıntılı olan bir kuvve midir? [...] Senden algılananın, gözünün cildinden algıladığı şey olduğu sonucunu mu elde ediyorsun? Hayır, zira sen ondan soyunduğunda ve cildin değiştiğinde yine sen, sen olarak kalırsın. [...] senden algıladığın senin sen olmanda zorunlu olarak bulunmayan **[MY: cevher değil araz olan?]**, kendini algılar halde algılamadığın şeylerden başka bir şeydir. Bu durumda senden algılanan hiç bir yönden duyu olarak algıladığın şeylerden değildir...”



İnsan Yalan’dan değil Gerçek’ten korkar! Freud veya Hitchcock?

Korku filmleri giderek pornolaşıyor. Çünkü yönetmenler insanî korku ile hayvanî korkuları ayırd edemiyorlar. Bir başka deyişle **korku hissi** ile **korkulan şeyler** birbirine karışmış. Testereli sapıklar, kesik başlar, gıcırdayan kapılar ve istemediğiniz kadar hemoglobinin. Sinema lisanındaki tektipleşme ve üretim kalitesindeki düşüş daha ne kadar sürecek? Sonunda bir uyanık mezbahalara webcam yerleştirecek ve seyircisiz (=müşterisiz) kalan korku filmi endüstrisi çökecek.



Kansız korku filmi olur mu?

Alfred Hitchcock’un [Vertigo \(Yükseklik/Düşme korkusu\)](#) adlı filmi bu soruya güzel bir cevap. Tabi *Kuşlar* (The Birds) veya *Arka Pencere* (Rear Window) gibi filmleri de anılabilir ama Vertigo özel bir önemi haiz. Zira **korku hissi** ile **korkulan şeyler** arasındaki farkı çok iyi anlamış olan [Alfred Hitchcock](#) bu filmde bütün dehasını konuşturmuş. Meselâ ters zoom (contra-zoom) tekniğinin kullanıldığı ilk filmidir Vertigo. Bizzat Hitchcock’un icad ettiği bu yolla ileriye doğru zoom yapan kamera raylar üzerinde geriye çekilir. Netice? Gerçek hayatta asla göremeyeceğiniz bir şey, **acayip bir endişe** ekranda “gerçek” olur: Cisimler büyürken görüş açısı beklenenin aksine genişler. (Siteden [iyi bir örnek](#))

Peki nereden gelir bu “**acayip bir endişe**”; neden korkarız bu görüntüden? Çünkü insan gözüyle (=aklı ile) mekânı algımlarken iki farklı mihenk noktası kullanır: Perspektifi ve cisimlerin boyunu. Sol göz ile sağ göz arasındaki bir kaç santimetrelilik açıklık sebebiyle iki farklı açıdan gelen ve iki boyutlu (**2D**) olan görüntü beyinde üç boyuta (**3D**) tercüme edilir. Biz cisimleri tutarken, araba kullanırken veya yürürken **aklettiğimiz** dünyada yürürüz, **gördüğümüz** dünyada değil. Zira **beyin sağ ve sol gözden gelen iki yanlıyı doğrultur, vehimlerden, illüzyonlardan bir gerçeklik sentezi yapar**. Kısacası Hitchcock’un ters-zoom tekniği ile

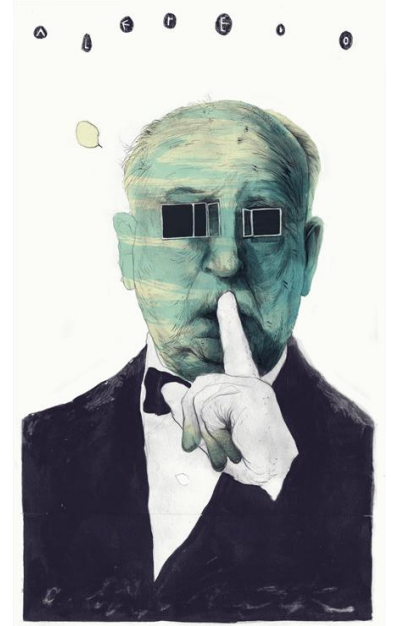
kandırdığı gözümüz (=aklımız) bu iki referans hakkında “çelişkili” görüntüler/bilgiler topladığı için görme süreci aksıyor ve seyirci müthiş tedirgin oluyor. Bu tedirginlik bulanık bir cam veya karanlık bir odaya kıyasla çok daha acayip, çok daha zahatsız edici. Çünkü **dış sebeplere bağlayamadığımız bir görme bozukluğu bizi kendi benliğimizden şüphe etmeye kadar götürebilir!** (Bkz. **Derin İnsan** isimli e-kitap) Neyse... Özetlersek, Hitchcock seyircisini adam yerine koymuş; filmlerinde insanî korkuları anlatmış. Eşekleri ve örümcekleri de korkutabilecek olan biyolojik tehditlerle meşgul olmamış. Biraz zorlama ile bu tehditlerin bazı Hitchcock filmlerinde rumuz olarak kullanıldığı iddia edilebilir ama o da başka bir makalenin konusu olsun. [Bkz. *The Birds*(1963), *North by Northwest*(1959), vs] **Freud’un kitaplarını okumuş mudur Alfred Hitchcock?** Gerçek şu ki tiksindirici görüntüleri bir kenara koyarsak korku filmlerinde bizi korkutan aslında hayalet, hortlak gibi yalanlar değil Gerçek’in ta kendisi. “Ben varım” derken ayaklarımızı bastığımız zeminin mutlak değil göreceli oluşu.

Gerçekten korkunç olan, benlik hissimizin, varlık şuurumuzun dayanağı olan sebep-sonuç ilişkilerinin (illiyet / ing. *Causality*) birer vehim olması. Bir başka deyişle: **5 duyumuz ve zekâmızla, bilimsel keşiflerle zihnimizde inşa ettiğimiz “Gerçek” dünyanın koskoca bir yalan olduğu gerçeği!** (Bkz. *Derin Lügat Maddesi: Sebe-Sonuç*) Danimarkalı deha Søren Kierkegaard’ın 1844’te yayınlanan Kaygı Kavramı (dan. *Begrebet Angest*) adlı kitabında çok güzel ifade ediyor İnsan’a has olan bu korkuyu:

“... Kaygı özgürlük ihtimalidir. İman sayesinde bu kaygı eğitici bir değeri haiz olur. Çünkü kaygı maddî olan herşeyi eritip yok eder ve dünyanın bir vehim olduğunu bütün çıplaklığıyla gözler önüne serer ...”

Peki Sigmund Freud ne diyor bu konuda? İki haftadır incelemekte olduğumuz (1, 2) “**Das Unheimliche**” isimli denemesine bakarsak Freud bir başka doktorun çalışmalarına dikkat çekiyor:

“... Endişe verici yabancılık hissini (alm. *Das Unheimliche*; ing. *Uncanny*) uyandıran kişileri, eşyaları, izlenimleri, olayları ve durumları gözden geçirirsek [Alman psikiyrist] Ernst Jentsch’in örnekleri iyi bir seçenek teşkil eder. Jentsch, **endişe verici yabancılık hissi** için en iyi örnek olarak yaşıyormuş gibi görünen bir varlığın canlı olmadığının fark edilmesi ve cansız olması gereken bir şeyde hayatîyet belirtisi görülmesine işaret eder. Balmumu bebekler, kıpırdayan ve konuşan otomatlar böyle örneklerdir. Bu misallerden sonra Jentsch, sara nöbeti geçirenlerin ve delilik belirtisi gösterenlerin “seyirci” konumundaki insanlara yaptığı etkiden de bahseder. [...]Bu tür bir olaya ilk defa tanık olan kişi o güne kadar aklına bile gelmeyen **bazı “iç güçlerin” etkisini arkadaşında/akrabasında görünce kendi Ben’liğinin derinliklerinde** de böyle güçler olduğunu fark eder ...”



Evet... çoğu insan delilerden korktuğunu düşünür ama aslında **kendimizin de birgün deli olma ihtimalidir bizi ürperten!** Öbür tarafa geçtik mi yoksa farkında bile olmadan? Böylesi bir kimlik fırtınasının yol açacağı hasar, zavallı bir delinin vereceği fizikî zararla kıyaslandığında elbette dünyevî korkuların çok ama çok fevkinde. Freud takip eden satırlarda Alman korku hikayecilerinden bahsederek kesik başların, ellerin ve ayakların sadece biyolojik / dünyevî korkulara sebebiyet vereceğini söylüyor. Sonra insanı sarsan, kendinden bile şüphe ettiren o derin korkuya vurgu yapıyor. Dünyadan olmayan, hayvanların bilmediği o insana has “**varoluş endişesi**” ... Bu korku kanla, bıçakla harekete geçmiyor. Ama cansız olmasını beklediğimiz o kesik el ve ayakların kıpırdamasıyla, hatta bazı romanlarda dans etmesiyle tetikleniyor. Bu açıdan bakıldığında herhangi bir eşyanın sebepsiz yere kıpırdaması da aynı derecede korkunç olabilir sanırım. **Kur’an’daki gurbet** Freud’un varoluş korkusu ve endişe verici gurbet hissi konusunda yazdıklarını okuyanlar “*iyi ama, madem gurbet insan fıtratına dair bir histir, neden daha önce ortaya çıkmadı?*” diye sorabilirler. Elbette ortaya çıktı. Türkçe’ye tercüme edilmeden çok önce İngilizce’ye kazandırılan bir Kur’an tefsirine bakabiliriz meselâ; Mevlânâ Hazretleri’nin Mesnevî’sine:

“... Dinle bu ney nasıl şikâyet ediyor, ayrılıkları nasıl anlatıyor, Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryadımdan erkek kadın herkes ağlayıp inledi. Ayrılıktan parça parça olmuş kalp isterim ki iştihak derdini açayım, Aslından uzak düşen kişi yine vuslat zamanını arar ...”

Bu kitapla bir parça meşgul olmuş olan, Mesnevî sohbetlerine iştirak eden okurlarımız çok iyi bilirler; ayrılık ve vuslat Mesnevî’de yoğun olarak işlenen bir konudur. Peki “tefsir” dedik, o halde ayrılık ve vuslat Kur’an’da da olmalı değil mi? Araf suresine bakalım; ayetler 172-174:

“... Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” demişti. Onlar da, “Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)” demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, “Biz bundan habersizdik” dememeniz içindir. Hakka dönsünler diye işte âyetleri böylece ayrı ayrı açıklıyoruz ...”

İslâm’ın kaynaklarıyla Freud’un hastalarında gözlediği sıkıntıların kesişmesini bir kaç bakımdan dikkate değer buluyorum. Bir kere O’ndan geldiğimiz ve ölüm ile O’na döneceğimiz “bilgisi” ezbere kabul etmemiz gereken bir ilke değilmiş, bu sonucu çıkarıyorum. İster ateist olsun ister Müslüman, biz insanlara muazzam bir otoyol açılmış tefekkür ile. Müslümanca iman ettiğimiz bir hakikatin seküler yollarla, adeta ampirik bir şekilde bilinebilmesi önemli. Yani akıl ile, tefekkür ile, murakabe ile, nefsin hallerini gözleyerek O’na yaklaşmanın ne kadar kolay olduğunu keşfediyoruz bu sayede. Elbette akıl vahyin yerini tutamaz, bunu savunmuyorum. Ama zıddı yönde ifrada gidilmesi de büyük ihtimalle O’nun rızasına aykırı bir iş olur. Yani “*elimizde Kur’an var; artık akıla, ilme, irfana, hikmete, tefekküre gerek yok*” gibi iddialar Kur’an’da akli kullanmayı emreden ayetlere ve tefekkürü öven hadislere muhalif.

Sigmund Freud, akıllı telefonlar ve aptal insanlar

Ampulün neden ışık verdiğini bilmeyen bir insan elinde tuttuğu “akıllı” telefon ile sağlıklı bir ilişki kuramaz; **bilgisayarlaşmış telefon onun için adeta sihirli bir cisim, gizli güçlere sahip bir fetiş**tir. Teknolojiyi anlamayan, merak bile etmeyenler için teknolojik ürünler büyücülerin sattığı düğümlemiş iplere, tılsımlı(!) muskalara benzerler.

Yarı iletkenler, optik veri ağları, haberleşme uyduları, yapay zekâ gibi farklı sahaların doğrudan müşterisi değiliz. Biz sıradan ölümlüler bu teknolojilerin eşgüdüm ile hareket etmesi sayesinde günlük hayata kazandırılan ürünler kullanıyoruz. Bunlar kendi karmaşık yapılarının ötesinde; iktisadî bakımdan da karmaşıklık arz eden bir ekosistemin mahsülleri. Adeta insansız bir cemiyetin, tekno-sosyal bir örgütlenmenin parçaları. **Ürünlerin zekâsı ile onların kullanan insanların zekâsı arasındaki uçurum giderek büyüyor**: Futbol ve aptallaştırıcı TV dizileri ile günde en az 4 saatini israf bir insan topluluğu bu derecede ilerlemiş olan teknolojinin efendisi değil ancak kölesi olabilir. Kısacası ürünlerin insana uyduğu devirler kapandı. Artık insan kendi elleriyle yaptığı ürünlere boyun eğmek zorunda. **İnsan için yeni bir gurbet oluyor teknoloji**. Modern insan kendi ülkesinde yabancı durumuna düşüyor. Ama bu defa insan değil gurbete giden, gurbet ona geliyor. Makinaların ritmi ve bilgisayarların zekâsı ile şekillenen **modern dünya günlük hayatı kolaylaştırırken insan kalmayı zorlaştırıyor**. Hannah Arendt’in *İnsanlık Durumu* adlı kitabında dediği gibi:



“Makina ile alet arasındaki en önemli fark belki de “Makine mi İnsan’a uymalı yoksa İnsan mı makineye?” şeklindeki soru etrafında bitmeyen tartışmalarda saklı. [...] Eğer insan karşılaştığı her yeniliği ve ürünü yarınina dahil ediyorsa, insanların makinelere icad edildikleri andan itibaren uyumlu olduklarını söyleyebiliriz. Makineler geçmiş zamanların basit aletleri kadar hayatımızın ayrılmaz birer parçası oldular. Bizce ilginç

olan bu uyum sorusunun hâlâ sorulabilmesidir. Aletlere uyum sağlamamız hiç söz konusu oldu mu? Bari ellerimize de uyum sağlayalım!

Makinelerin durumu ise farklı. Aletler elin hizmetçisi iken makine insanın kendisine uymasını bekliyor. Vücut ritmini ona ayarlamasını, hareketlerini mekanikleştirmesini. Bu elbette insanın makineye hizmet etmesi demek değil. Ama çalışma süresi boyunca mekanik süreç vücudun ritmine ikame ediliyor. En gelişmiş, en hassas bir alet bile elin hizmetindedir. Ne onu yönetir ne de yerini alabilir. Oysa en basit bir makine bile bedensel çalışmayı “güdebiliyor” ve hatta tamamen insan emeğinin yerini alabiliyor.”

Arendt’in dikkat çektiği bir vasfı var makinanın: Ritim vermek. Yani makina kendine has bir çalışma temposunu haiz, bunu işçiye dayatıyor. Elbette bu ritim de bir insan tarafından verilmiş; yani tasarımı yapan mühendis tarafından. Ama mühendis-işçi ilişkisi eskiden beri süregelen usta-çırak ilişkisi gibi değil. Mühendis finansal ve teknik kısıtları dikkate alarak tasarlıyor makinayı. Ama makina vasıtasıyla bu tercihler insansızlaşıyor, işçi ile mühendisin arasına aşılmaz bir duvar oluyor makina. insandan çok daha büyük bir enerjiyle ve hızla kesen, delen, taşıyan makinaların işçiye kendi parametrelerini dayatması kaçınılmaz.

Daha geniş açıdan bakacak olursak “makina için makina” yapılmıyor. Yani icad etmeketen duyulan bir haz, Ortaçağ’daki gibi bir merak değil söz konusu olan. işçiye dayatılan, makina ile kelepçe gibi bileğine vurulan aslında bal gibi kapitalizm. Daha doğrusu kapital sahibi insanların birbiriyle rekabeti. Bu daha fazla/daha ucuz üretme rekabeti (=mecburiyeti) yüzünden işçilerin daha hızlı üretmesi isteniyor. Eski usul atelyelerde belki işçi direnebilirdi, “beyim daha fazla mümkün değil” diyebilirdi. Çünkü ritmi veren usta işçilerdi, insan tecrübesiydi. Oysa makinalaşmış bir üretim hattında ritmi takip etmeyen işçi “tembel, beceriksiz” damgası yer. İş bölümü sebebiyle kolaylıkla ikame edilebileceğinden işten atılma tehdidi hayat boyu devam eder. Kapitalizmin resmî din olduğu her coğrafyada makina işçiyi köleleştirmiştir.

Ya günümüzdeki bilgisayarlar ve “akıllı” telefonlar, tabletler? Bunların toplumla ilişkisini anlamak için bilgisayar kullanan insanların lisanına bakın. “Bilgisayarın hafızası... sistem kabul etmiyor... kayıtlarda yok demek ki ödemediniz...” Kullanıcılar bilgisayarı ve programları kişileştiriyor. Hatta paralel bir hiyerarşi var artık. Patrona “hayır” diyemeyen biri kolaylıkla “sistem isteğinizi reddetti” diyebiliyor meselâ. Hafıza gibi insan’a has olmasına alıştığımız vasıflar makinalara transfer edildi. Sonuç? Endüstri devriminde işçiye yapılan asrımızda beyaz yakalıya ve tüketiciye de yapılıyor. Ekonominin bütün faaliyetlerinde insan kenara itildi. Eşyalaşan, şeyleşen İnsan artık iktisadın amacı değil ekonominin aracı. (Bkz. Derin Lügat maddesi: [Değer / Kıymet / Value](#)) İşçi, mühendis, muhasebeci, sekreter... Bunlar hem pahalı kaynaklar hem de öngörülemez duyguları, vicdanları, inançları sebebiyle kapitalizm önünde engel teşkil ediyorlar.

Neden Batı? Neden 20ci yüzyıl?

Gurbet hissinin veya Freud lisaniyla “**Das Unheimliche**” olgusunun insan tabiatına dair olduğunu ve bu his üzerine aklını yoğunlaştıran insanların kendi iç dünyalarıyla ilgili keşifler yapacaklarını geçen bölümlerde anlattık:

- [Bir kavanoza hapsedilmiş kelebekler gibiyiz yeryüzünde...](#)
- [Gönül ister ki; gönül herşeyi istemesin! Ya Freud?](#)
- [İbn Sina Sigmund Freud ile anlaşabilir miydi?](#)
- [İnsan Yalan’dan değil Gerçek’ten korkar! Freud veya Hitchcock?](#)

Ancak bütün bu bilgiler yine de şu soruyu cevapsız bırakıyor:

“Neden bu yabancılik duygusu Sigmund Freud’un yaşadığı devirde bir hastalık haline geldi? Ve neden bu hastalık 20 yüzyılda çıktı ortaya? Neden bir başka bölge değil de Batı Avrupa?”

Yazımıza başlarken **teknolojinin İnsan için yeni bir gurbet olduğundan** bahsetmiştik. Bugün bizim yüksek teknoloji ile şahid olduğumuz yabancılaşma Freud’un devrinde endüstri ile tetiklenmişti. İşte bu sebeple unutmamak gerekir ki Freud’un yaşadığı zaman dilimi (1856-1939) **Avrupa’da maneviyatın hızla zayıfladığı, maddiyatın, paranın, teknolojinin ve kaba kuvvetin baş tacı edildiği bir dönemdi**. 1856 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nda doğan küçük Sigmund ulus-devletlerin, laikliğin, faşizmin yükselişe geçtiği yıllarda yaşadı. Birinci dünya savaşını gördü. İşçilerin ellerini koparan makinelerle zengin olan kapitalistleri gördü. Polonya’da, İtalya’da kömür işçilerine makineli tüfekle ateş açan askere ve polise tanık oldu. (Bkz. [Liberalizmin Kara Kitabı](#)) Avrupalılar vahşi kapitalizme cevap olarak en az kapitalizm kadar vahşi bir komünizm ürettirler. **Adalet değil bir intikam sistemiydi bu**. Fakirin zenginden intikamıydı. Ama uygulamada tam tersi oldu: Fakirin almak istediği intikam güç sofrasına meze yapıldı. Komünist Rusya kendi vatandaşlarını aç bırakarak yamyamlık derekesine düşürdü. İşçiler komünizmden kaçmak için kapitalizme doğru tüneller açtılar. Freud, Rusya’daki toplama kamplarının, yargısız infazların ve işkencelerin kokusunu aldı. Bu zulümlerin devrimin ilk yıllarına, bir geçiş dönemine has olmadığını çok iyi biliyordu. “Karşı devrimci” diye fişlenen milyonlarca insanın devlet eliyle katledileceğini fark etmişti. (Bkz. [Derin МАЯЖ](#))

Faşizm geliyor!

Freud’un yaşadığı devir çalkantılarla dolu bir devirdi. Doğumundan ölümüne kadar da bu iç savaşlar, devrimler, ani değişimler bitmek bilmedi. Koloniler vasıtasıyla dünyayı yöneten Batı Avrupa insanı sadece kendi coğrafyasını değil bütün dünyayı kana bulayıp durdu. 1939 senesinde Londra’da hayata gözlerini yumarken Freud’un vatani çoktan silinmişti haritalardan. İnsanlık bütün tarihinin en kanlı savaşına hazırlanıyordu. 6 yıl boyunca sürecektir olan savaş bir kıyma makinasına benziyordu. Ölecek olan sivil sayısı dakikada



onbinlerle öçülecekti. Kafa derisi yüzen ya da insan eti yiyen toplulukların hayal bile edemeyeceği bu vahşet uygar(!) Batı’nın eseri olacaktı.

Henüz başlamamıştı ama bu vahşeti mümkün kılacak olan fikrî zemin hazırды: Pozitivizm. Bilimi, analitik zekâyı, akl-ı meaşı putlaştıran seküler ve hümanist dünya görüşü Batı Avrupa’nın etkili ve yetkili insanları üzerine hakim olmuştu. Tarım toplumundan gelen sıradan Avrupalı, bu sessiz ve masum “büyük insanlık” işte bu ortamda kendini yabancı gibi hissediyordu. Ne dinsel ne de geleneksel mihenk noktalarını bulamayan insanlar şuursuz halk yığınlarına dönüştüler. **İrkçiliğin ve totaliter rejimlerin önünü açan işte bu öksüz, köksüz ve korkak insan topluluklarıydı.** Bu zavallıların faşizm, kemalizm ve komünizm gibi totaliter rejimlere nasıl alet edileceğini anlamak için Freud’un 1921’de yayınladığı bir kitaptan istifade edelim; **Sosyal Psikanaliz ve Ego** (alm. *Massenpsychologie und Ich-Analyse*):

“... Aidiyet duygusu fazla güçlü olan insan toplulukları olağandışı derecede saf ve dış etkilere açıktır; hiçbir eleştirel yetenekleri yoktur. Böyle bir grubun duyguları her zaman çok basit ve çok abartılıdır. Eğer bir kuşku ifade edilirse ansızın karşı çıkılmaz bir kesinliğe dönüştürülür. Bir antipati belirtisi ise çılgın bir nefrete. Sürü haline gelen böyle bir topluluk üzerinde etki sağlamak isteyen birisinin mantıklı düşünmeye, ikna etmeye ihtiyacı yoktur. Sözlerini en çarpıcı renklere boyamalı, abartmalı ve aynı şeyi durmadan yinelemelidir.

Bu grup doğrular ve yanlışlar konusunda hiçbir kuşku taşımaz. [...] Güce saygı duyar ve salt bir zayıflık biçimi saydığı nezaketten çok az etkilenir. Kahramanlarından beklentisi güçlülük ve hatta şiddettir. Efendileri tarafından baskı altında tutulmayı ve korkutulmayı isterler. Tutucudurlar, tüm yenilik ve ilerlemelere karşı derinden bir nefret, statükoya karşı ise sınırsız bir bağlılık duyarlar. Söz konusu insan toplulukları bir efendi olmaksızın asla yaşayamayan boyun eğici sürülerdir. Boyun eğme açlığı o derecededir ki kendini efendisi olarak atayan herhangi bir kişiye içgüdüsel olarak boyun eğler ...”



Eskiden herşey daha mı güzeldi?

Eskiden herşey daha güzel değildi ama daha basitti. Ekmeğini, yoğurdunu kendi yapabilen nineler ve dedeler ölümden daha az korkuyorlardı. Rızkını kredi kartıyla süpermarketten satın alan torunlar için durum farklı. Şehirde yaşayan modern insanın dünyayı sevmesi ve ölümden çok daha fazla korkması kaçınılmaz.

Çünkü önceden rızık paylaşımıyla da destekleniyordu insanî değerler: Komşuluk, akrabalık, vatanseverlik veya din kardeşliği uhrevî olduğu kadar iktisadî gerçeklere de tekabül ediyordu. Belki de ortak dünyevî fayda nefsanî azgınlıkları frenliyordu?

Bugün 1930’ların faşizmi sona erdi ama totalitarizm tehdidi bitmedi. Çünkü para ile gelen bir tehdit var: Teknik ilerleme ve işbölümü insanların arasındaki bağları sıvılaştırdı, homojenleştirdi. Kaygan, vıcık vıcık bir ilişkiler havuzunda yüzüyoruz. İktisadî bağlar *ürünlerin sağlayacağı faydadan kopuk olarak gelişiyor*. Ticaret ürün ve hizmetlerin sadece maddî değer olarak birbiriyle değiştirilmesinden ibaret. **Herşey paraya, para da herşeye dönüşebildiği için bir Sayın Para Tanrısı çıktı ortaya**. Eskiden paracı bir insan para ile satın alabileceği şeyleri severdi. Şimdi ise Para kendisi için isteniyor. Çalışan ve üreten insanların emeğe, ürüne, değer kavramına bakışı değişti.

Bu zihniyet değişimini en güzel anlatan düşünürlerden biri şüphesiz Karl Marx. Marx’ın Hegel’den devşirdiği bir kavram var: **İnsan’ın kendine yabancılaşması** (alm. Entremdung / Entäusserung) Ancak Marx kapitalizm eleştirisi niyetiyle bu kavrama yeni anlamlar yükleyip kendi düşünce sisteminin merkezine oturtmuş; ekonomi ile sosyolojinin eklemelenmesi dikkate değer:

“Değişim, üretim alanları arasında farklılıklar yaratmaz, yalnızca bu çeşitli şeyler arasında ilişki kurarak, bunları, genişlemiş bir toplumun ortak üretiminin az çok birbirine bağlı dalları haline getirir. Burada toplumsal işbölümü, aslında birbirinden farklı ve bağımsız üretim alanları arasındaki değişimden doğar. Fizyolojik işbölümünün çıkış noktası olduğu durumda ise, birbirine kenetli bir bütünün özel organları; her şeyden önce yabancı topluluklar ile meta alışverişi nedeniyle gevşeyerek koparlar, ve öylesine bağımsız duruma gelirler ki, çeşitli çalışma alanlarını birbirine bağlayan tek bağ, ürünlerin meta olarak birbiriyle değişilmesi olur. Bu durumda, daha önce bağımsız olanın bağımlı duruma gelmesi, diğer durumda ise daha önce bağımlı olanın bağımsızlaşmasıdır.” (Kapital, Cilt 1, Dördüncü Kesim. – Üretimde İşbölümü Ve Toplumda İşbölümü)

Evet eskiden insanlar kuyudan veya köy çeşmesinden su getirir, kendi peynirlerini, ekmeklerini yaparlarmış. Elbette o zamanki dünyayı idealize etmek niyetinde değilim. Sadece fark edilmesini istediğim bir şey var, ödediğimiz ağır bir bedel: Modern yaşamın kolaylıklarından istifade ederken teknik ilerlemeler tabiat ile aramızda bir barikat oluşturdu. Belki sadece düşünce tambelliği yüzünden oldu bu. Ama netice ortada: Su, ışık, ekmek gibi nimetlerden istifade eebilmemiz diğer insanlara ve makinelere bağlı. Bu **organizasyon aynı zamanda bir organ-laşma getirdi beraberinde**. İnsanlar adına altyapı, bürokrasi veya piyasa dediğimiz soyut makinaların dişli çarkları, yedek parçaları oldular. Nimetlere “kaynak” adını verdiğimizden beri doğayı da meta haline getirdik, alınıp satılabilen bir eşya, bir şey oldu doğa:

“... Eskiden havanın kararmasına yakın evin yaşlıları gaz lambalarını hazırlarmış. “Şişe” denilen bombeli kısımdaki is lekelerini siler, alttaki hazneye gaz koyarlarmış. Gaz lambası yanmadığında ise ya gazı bitmiş ya fitili içine düşmüş olduğundan gereken ev halkınca yapılmış. Eskiden ılık bir “yabancı” değilmiş. Oysa bugün yerini bile bilmediğimiz bir barajda ya da termik santralde üretilen elektrik trafolardan geçerek evimize geliyor. Elektriğin ne olduğunu tarif edebilecek kaç komşunuz var? Bu akşam ışıkların yanacağından emin misiniz? Sigorta atmazsa ve

*ampul sağlamsa ve, ve, ve... Teknik karmaşıklığın yanı sıra toplumun organizasyonundan, çalışanların uzmanlaşmasından da kaynaklanan bir **YABANCILAŞMA** ile karşı karşıyayız. Elektrikle gelen ışık, çıra ya da gaz lambası ışığı kadar “bizim” değil ...” (Bkz. [Marx ve İnsan’ın kendine yabancılaşması \(2\): Makineleşmek](#))*

Tüfek icad olundu, namertlik kolaylaştı (Sigmund Freud)

“... Tanrı’ya giden yol kolaydır çünkü fazlalıkları atarak ilerler insan ...”

(Étienne Gilson)

Sağdaki iki sahneye bakın. Gerçek olayın çok az bir kısmını görüyorsunuz; bir işaret, bir harf gibi adeta. Zaten önemli olan bu harfi görmek değil, okumak! Bu sahneyi okuyabilen seyirci sanat sayesinde yumruğun şiddetini de hissediyor. Kırılan gözlüğün yere düşmesine kadar geçen zamanda ne oldu? Bunları sizin hayal gücünüz en müthiş, en korkunç şekilde tamamlıyor. Sanattan uzak olan “teknik” filmlerde ise aynı sahne bir kaç kamera ile çekilmiş, dövüşenlerin etrafında ağır çekim bir tur atıyorsunuz; adamın yüzü yumruk ile deforme olmuş, kan damlaları yine ağır çekim etrafa yayılıyor... Bu kadar nesnel çekilmiş bir filme sanat değil ancak “şiddetin pornosu” denir, değil mi?



Bazen sinema tekniği ilerledikçe sinema sanatı geriye gidiyormuş gibi geliyor bana. Herşeyi olduğu gibi gösterme imkânı arttıkça sinema adeta bilimselleşiyor ve sanat olmaktan çıkıyor. 1900’lerin başında çekilmiş sessiz filmlere ve siyah beyaz çekimlere bir bakın; renkleri anlatabilmek için ne yollar bulmuş adamlar. Yaralı yatan adamın kırmızı kanına asla siyah demezsiniz. Aslında görünen tıpkı mürekkep gibi akan bir siyahlıktır. Ama siz onu “kırmızı” diye okursunuz. Adam sevgilisine bir demet çiçek getirmiştir. Gözle görünen sadece açık ve koyu grilerdir ama siz akıl ile sarı, mavi, kırmızı çiçekler okursunuz. Hatta mis gibi kokularını alırsınız. Sinema sanatı mücerret iken sinema tekniği ancak müşahhas olabilir. Kâmil sanat, soyut olduğu için göstermez, okunur. Çünkü kâmil sanat bir tekliftir, İnsan’ın hürriyet sahasıdır. Kâmil sanatın muhatabı zekâ ya da hayvanî nefis değil ruh olabilir ancak. (Bkz. [Soyut Sanat Müslümanın Yitik Malıdır](#)) Oysa Hollywood’un teknik sineması ticarî bir ürün, bir eğlence (ing. *Entertainment*) olduğu için akl-ı meaşa, analitik zekâyı, haliyle nefse hitab eder. Yine bu sebeple cinsellik ve kaba kuvvet dışında bir unsura pek rastlanmaz ticarî sinema örneklerinde.

İnsan’ın eti ve ruhu

Kâmil sanat ile eğlence sektörü için yapılan ticarî filmler arasındaki bu uçurum aslında bizim iç dünyamıza ait bir sırrı da gözler önüne sermiyor mu? Bu iki farklı sinema türü biz insanların “içinde” bulunan **iki farklı müşteri için** değil mi? (Bkz. [Beş Psikanaliz Dersi / Sigmund Freud](#))



Yani bir yanda insanın diğer bütün insanlarla ortak olan objektif varlığı; acıkmaması, susamaması... hatta öfkelenmesi, arzulaması... Diğer yanda bize “... *kâmil sanat bir tekliftir, İnsan’ın hürriyet sahasıdır* ...” dedirten indî / sübjektif iç dünyamız, hür olan vicdanî yargımız. İki farklı özne olur da iki farklı fiil olmaz mı? Bedene, âzâlara haz vereni yapmak ile doğru olanı yapmak. Tabi özellikle de haz ile doğruluk arasında bir çatışma olduğunda bu yol ayrımı nasıl da belli olur. Danimarkalı dehanın tabiriyle söylersek:

“... Nedir o zaman benim seçeneğim? İyi midir, kötü müdür? Hayır, ben sadece sizi bu seçimin anlam taşıdığı yere götürmek istiyorum. Her şey bunun etrafında dönüyor. İnsan, seçmekten başka bir şansının olmadığı bir kavşakta durunca doğru olanı seçecektir ...” (Søren Kierkegaard/ Ya.. Ya da.. [dan. Enten – Eller] 1843)

Tüfek icad olundu, namertlik kolaylaştı...

... Ama mertlik bozulmadı Çünkü İnsan’ın ikiye bölünme sebebi modernite değil kendi namertlik hürriyetidir. Biz modernler insanın “çoklu yapısı” ya da nefsiyle olan kavgasından bahseder dururuz. Ama aynı zamanda çok romantik bir geçmiş özlemi vardır: “*Eskiden adamlar adam gibiydi, tüfek icad olundu, mertlik bozuldu...*” denir durur. Gerçek şu ki 1900’lerin başdöndürücü gelişmeleri insanlığın... evet, başını döndürdü. Teknik ilerleme sadece mühendislik sahasında ya da ekonomide kalmadı. Üretim biçimleri değişen Batı Avrupa’da siyaset, sınıflar arası münasebet, insan ilişkileri ve hatta insan psikolojisi dahi dönüştü. Yani insan-devlet tasavvuru alt-üst olurken tek tek insanların kendi Ben’liklerini algılama şekilleri de geri dönülmez biçimde dönüştü. Geçen bölümde bu dönüşen dünyada insanların hissettiği gurbeti, [yabancılaşma](#) duygusunu Karl Marx’ın **İnsan’ın kendine yabancılaşması** (alm. *Entremdung / Entäusserung*) kavramı üzerinden anlatmıştık. (Bkz. [Sigmund Freud, akıllı telefonlar ve aptal insanlar](#))

İnsanda fitrî olarak bulunan gurbetçi sendromu endüstri devrimi ile daha abartılı bir biçimde yaşanmaya başladı. Fakat bu abartı yüzünden ruhun aslî vatanını özlemesi, “ruhanî gurbet” diyebileceğimiz insanî his, nefsanî endişeler ile maskelendi. Ekmek parası kazanmakta zorluk çeken, köyündeki rahat günlerini özleyen işçi belki de bu yüzden ruhunun özlediği aslî vatani unuttu. Bu bağlamda **modernitenin bizi doğrudan kötü insan yaptığını söyleyemeyiz**. Yani mekanik bir sebep-sonuç ilişkisi yok; zemin hazırlama var: Modern hayatın getirdiği zorluklar ve hatta kolaylıklar yüzünden insanlar kendi hürriyetlerini algılamakta zorluk çekiyorlar. Yani modern insan kötülüğü seçmiyor, iyi ile kötü arasında bir seçim yapma hürriyeti olduğunun farkında değil! Dahil olduğumuz ağır bürokratik sistemler ve karmaşık piyasalar bizim kendi

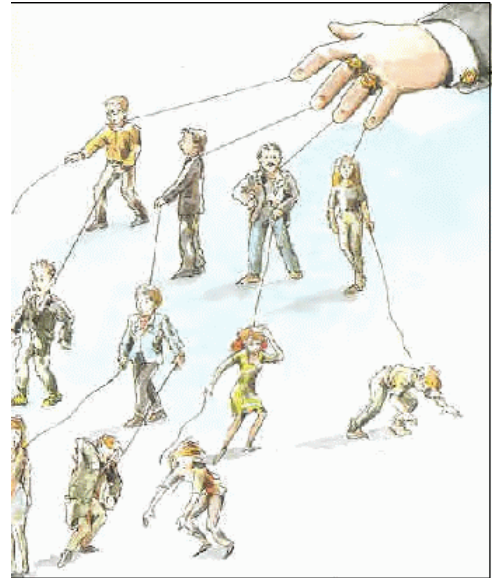
mes’uliyetimizi idrak etmemize engel oluyor. Hannah Arendt’in [Kötülüğün Sıradanlığı](#) adlı kitabında “Yahudi kasabı” Adolf Eichmann için söylediği şu sözler ne kadar öğretici:

*“... Eichmann’ın bir canavar olduğuna inanmak rahatlatıcı olurdu. Ne var ki onun gibi insanların sayısı oldukça çok. Ne sapıklar, ne sadistler, korkutucu derecede normaller. Kurumlarımız ve ahlâkî temellerimiz itibariyle bu normallik bütün canavarlıkların toplamından daha korkutucu. Çünkü Nürnberg mahkemelerinde sanık ve avukatların binlerce kez tekrar ettiler: Bu yeni suçlu tipi yaptıklarının kötü olduğunu anlayamayacağı koşullarda suç işliyor. Savaşın bitmesine yakın suçluların soykırım izlerini silmeye çalışmış olmaları acaba yapılan kötülüklerin FaRKında olduğunu gösterir mi? Sanmıyorum. Bu sadece savaşı kaybedeceklerini anladıklarını gösterir. Savaşı kazansalardı bir suçluluk hissedecekler miydi? [...] Eichmann kötülük olsun diye kötülük yapan biri değildi. [...] **Aklını kullanmamaktı** onu asrın en büyük suçlularından biri yapan. İkisi aynı şey değil ...”*



Suç var ama (artık) suçlu yok!

İnsanlara has kabiliyetlerin makinalara, piyasalara ve bürokratik organizasyonlara aktarılması acayip bir vehim çıkardı ortaya: Kabiliyet ile birlikte mes’uliyetlerimizi, hürriyetlerimizi de transfert ettik. (Mecbur değildik, kaza oldu) Gerçekten acayip. Dokuma tezgâhına bakın meselâ. Eskiden dokuma insanların yaptığı bir işti. Dokuma tezgâhlarının yerini tekstil fabrikaları aldı. Tamam. Teknik ilerleme. Ama tekstil fabrikası işçilerin maaşını vermezse veya çevreyi kirletirse problem teknik değil ahlâkî. Ama sorumlu kim? İşçiler? Onlara emir veren mühendisler? Yoksa fabrika müdürü mü? Müdürün suçu yok; daha fazla kâr etmesi için müdüre baskı yapan ortaklar var. En büyük ortak borsada hisseleri olan bir emekli sandığı. Ama portföyü yöneten genç borsacı masum, zira diğer portföylerle rekabet etmek için kısa vadeli kâr peşinde spekülasyon yapıyor. Sandığın hissedarı olan küçük tasarrufçu ise fabrikanın kirlettiği suyu içiyor! Suç var ama suçlu yok!



Özetle modern yaşam vasıtası ile dış dünya (tren, uçak, fabrika, telefon, devlet, borsa...) insanlaştı. Biz insanlar ise eskiden dış dünyaya has olan eşya derekesine düştük. Şeyler insanlaşırken insanlar şeyleşti. 20ci ve 21ci yüzyıla has bir acayiplik olan bu durumu en iyi tahlil edenlerden biri şüphesiz Robert

Musil:

« ... Niteliksiz Bir Adam, Adamsız Niteliklerden Oluşur... insanı onca uzun bir zaman boyunca evrenin merkezi kabul eden, ama artık asırların akışıyla kaybolmaya yüz tutmuş olan hümanizm [...] çeşitli güçlerden oluşan bir yumağın içindeyiz, insan ne yaparsa yapsın hiç ama hiç önem taşıyor!... »(Niteliksiz adam, [alm. Der Mann ohne Eigenschaften] 1932)

Karl Marx bu [seyleştirme](#) sürecine “Verdinglichung / Versachlichung” diyor. Biz Müslümanlar “şirk” diyoruz. Zira çalmak, öldürmek gibi bir günahı veya seküler tabirle suçtan bahsetmiyorum. İnsan kendisini bir yedek parça gibi görerek insanlıktan çıkıyor. Kendine verilen emaneti reddetmekle başlıyor mesele. “Üstün ırk, emir kulu, varlığım devlete, ulusa vs armağan olsun...” gibi kendimize kalkan yaptığımız vehimler aslında insanlıktan istifa etmenin ifadesi değil mi?

Eskiden belki günahlar ve sevaplar daha bir ayrı duruyordu, bilemiyorum. Kırmızı hap, mavi hap gibi. Seçim belliydi. Şimdi mes’uliyet o kadar küçük parçalara bölünmüş ki insan her zaman, her yerde “suç benim değil” demek için bir bahane bulabiliyor. (Bkz. [Sistem bozuk değildir, bozuk artık sistemdir!](#)) Nefsin oyunları, tuzakları hep vardı ama sanki şimdi bunlar yokmuş gibi davranmak daha mı kolay?



Dünya bizim evimiz değil (Alfred Hitchcock)



insan dinsiz olabilir ama gurbetsiz olamaz

Alfred Hitchcock’un en ünlü eserlerinden biridir *Kuşlar* (*The Birds*, 1963) hatırlayacaksınız. Başrollerini Tippi Hedren ve Rod Taylor’un paylaştığı film Pasifik sahilinde küçük bir kasabada geçiyor, Bodega Bay’de. Burada yaşayan bütün kuşlar birden bire garip şekilde davranmaya, durup dururken insanlara saldırmaya başlıyorlar. Serçe, karga, martı... Her türden “masum” kuşun katıldığı bu saldırılar giderek sertleşiyor; kuşlar insanların gözlerini oymaya hatta onları öldürmeye kadar götürüyor işi. Korku içindeki kasaba halkı ise kafese kapatılmış kuşlar gibi evlerine, dükkânlarına hapis oluyorlar.

Hikâyeyi “doğanın insandan intikam alması” şeklinde okudu bir çok seyirci. Hatta senaristler de etkilendiler bundan. Hollywood’da karıncaların, arıların, timsahların bilimüm mahlukatın intikamı şeklinde film yapmak moda oldu. Kanaatimizce biyolojik korkulara odaklanan bu insanlar Alfred Hitchcock’u iyi tanımadıkları için böyle yanlış bir okumaya yöneldiler.

Birinci sahneye dikkatle bakın. Filmin anahtarı saldırgan kuşlarda değil arka plandaki binada saklı. Dışında kalamadığımız ama içine de giremediğimiz bu okul binası. Hitchcock’un bir başka filminde, Sapık’ta (Psycho, 1960) rastlıyoruz aynı simgeye. Senaryoya bağlı olarak ev/okul/köşk rolünde karşımıza çıkan bu bina adeta bir saplantı olmuş Hitchcock için. Kameranın binaya baktığı açıya dikkat edin. Kamera, yani biz seyirciler bir çukurdayız, eve gitmemize engel olacak bir tehdit var. (Saldırgan kuşlar, bir sapık, ...) Ama dışarıda kaldığımız müddetçe güvende değiliz. Yani ne eve gidebiliyoruz ne de dışarıda kalabiliyoruz. İnsan’ın dünyadaki hali bu. Ne içerde ne de dışarıda. Bazen tatmin olabiliyor ama mutlu değil. (Bkz. [Kavanoza hapsedilmiş kelebekler gibiyiz yer yüzünde](#))



Bağırarak istersin, sesin çıkmaz...

İki tehdit arasında kalma hissini sadece kameranın bakış açısıyla verebilmek ne büyük yetenek değil mi? Ama “ne içinde ne de dışında kalamadığımız ev” fikri Hitchcock’un değil Edward Hopper’ın. Ünlü Amerikalı ressamın 1925’te yaptığı bir tabloda görüyoruz bu erişilmezliği: **House by the railroad** (tr. *Tren yolu kenarındaki ev*) Bu yağlı boya tablonun gerçek boyutlarıyla karşınızda durduğunu hayal edin; kenarı 75 cm’lik neredeyse tam kare olan bir tuale yapılmış. (Büyük boy görmek için üzerine tıklayabilirsiniz.) Sıradışı bir formatla ressam size alışılmış dikdörtgen tablolardan farklı bir şey anlatacağını daha baştan beyan ediyor.



Güneşli güzel bir günde evin etrafında oynayan çocukları arıyor gözlerimiz. Yok. Mangal yapan, komşularıyla şakalaşan insanlar? Yok. Bir ağaç, bir yeşil çalı? Bir saksı çiçeği? Yok! Yok! Yok! Neden yakında başka ev görmüyoruz? Olması gerekenler ortada yok. Endişe verici bir yabancılik hissi kaplıyor içimizi. Alistığımız normallikler yok! Boşluğu vehimler kaplıyor. Başıma ne gelecek? Zaman geçmiyor sanki bu tablonun içinde. Bazı korku filmlerindeki bebek yüzlü ve gülümseyen katiller gibi bu ev.

Mimarî stiliyle eski zamanlara, belki Viktorya devrine gönderme yapan ev kayıp bir geçmişin tanığı: Tren yolu yüzünden içine giremediğimiz evin dışındayız ama Şimdi’nin, modern zamanların içindeyiz. Evin etrafında insan yok, girecek olsak kapı yok. Sanki gerçek bir ev değil de dosdoğru Hitchcock’un kâbuslarından çıkıp gelmiş bir görüntü. Hani üzerinize biri çullanır, bağırarak istersiniz de sesiniz çıkmaz ya... işte böyle bir ev bu ev.

Artık herkesin saati var ama kimsenin zamanı yok

Kırsal hayatın yolları insanları birleştirmek içindi. Modernitenin tren yolları ve 8 şeritli otobanlar insanları ve hayatları bölüyor. Ulus-devletin yolları ulusal sınırlar gibi günlük hayata, akrabalara aldırıyor.



Artık iki insan türü var: Yolu kullananlar (trene binen, otomobili olan) ve yolun sıkıntısına katlananlar (tarlası, evi, köyü bölünenler). Teknolojiyle gelen gurbetin en büyük mağdurları bu insanlar, Günter Wallraff'ın tabiriyle en alttakiler onlar.

İnsanları değil üretimi ve ticareti birleştirmek için yapılıyor modern yollar. Fabrikaları, limanları, alış-veriş merkezlerini birleştiriyor. Ama şehirde insanlara bırakılan zemin **VE** insanca yaşamaya ayrılan zaman azalıyor. Artık herkesin saati var ama kimsenin zamanı yok. Zira sanat için, aşk için, dostlar için, doğayı seyretmek, dua etmek ve tefekkür için ayrılacak her saniye ekonomik açıdan bir kayıp. Para ile ölçülemeyen değerler altın ve dolar karşısında bütün değerini kaybetti. Vakit artık nakittir!

Yollar birleştirir mi yoksa böler mi?

İşte bu iki farklı Amerika vizyonu çarpışıyor Hopper'ın bu tablosunda: Bir kere ev sıradan, alelade bir ev değil. Mimarî tercihler, stilindeki Greko-Romen nostalji ve neoklasik Fransız mimarîsi ön planda: Sütunlar, pencere üzeri frontonlar vs. Avrupalı kökleriyle bağını koparmak istemeyen, geleneksel, tarımsal ve Hristiyan bir Amerika bu. Diğer yandan ticareti, endüstriyi, zevklerin ve “değerlerin” standartlaşmasını temsil eden bir demiryolu uzanıyor. Tekdüze, homojen. Tablonun kadrasına sığmayan paslı demirler aşağıdan yukarıya doğru ezecekler evi. Dönen bir sayfanın kenarındaki kalın çizgi gibi duruyor demirden yapılmış demir yolu. Bir dönemin kapanışını ilân ediyor. Biz istesek de istemesek de...

Manevî değerler nasıl oldu da maddî değerle yer değiştirdi? (Bkz. Derin Lügat maddesi: [Değer / Kıymet / Value / Valeur](#)) Belki de modernitenin bizi içine fırlattığı bu teknik gurbet yolların dönüşümü ile başladı? Edward Hopper bu dönüşüme endişeli bir bakış fırlatmış. Modern insan kendi eliyle dönüştürdüğü dünyada eskisinden daha da beter bir yabancılık hissi yaşayacak sanki? Üretim ve tüketimin, makinaların dayattığı ritme boyun eğmenin bedeli çok ağır olabilir.

Kapısını göremediğimiz bu ev hem tanıdık hem yabancı. Demiryolu tıpkı Alfred Hitchcock'un kuşları gibi eve girmeyi engelliyor. Teknik ilerleme yüzünden kaybettiğimiz eski yaşam tarzını özleyoruz ama geri dönmek imkânsız. Gurbetteyiz zira babaların, dedelerin tarımsal tecrübeleri yeni dünyada bir işe yaramıyor. İnsanlar kendi ülkelerinde işte böyle göçmen işçi durumuna düşüyorlar.

Demir toprağa galip geldi

Saatlerin şehirler arasında senkronize edilmesini gerekli ve anlamlı kılan demiryolları bu bakımdan endüstrileşmenin **lokomotifi** oldu. Tabiatla, mevsimlerle ahenk içindeki köylülerin yaşam ritmine itaat eden toprak yollar vardı. Toprağın ekilmesi ve hasat mevsimi, gece ile gündüzün, yaz ve kışın birbirini takip etmesi adeta kilise çanları gibi ritim veriyordu kırsal hayata. Endüstri devrimi ile makinalar kendi ritimlerini insanlara hatta tabiata dayattılar. Yeknesak, bir saatin tik-takları gibi, herkes için, herşey için AYNI olan determinist bir ritim bu. Endüstriyel ritim düzen demek. Düzenli savaş, düzenli toplama kampları. Bu konuyu detaylı biçimde anlattığımız bölümler için bu sayfalara bakılabilir:

- [Sigmund Freud’un faşizme katkısı\(2\)](#)
- [Sigmund Freud’un Faşizme Katkısı\(1\)](#)

Netice

Hammadde için, yol, köprü, liman için tahrib edilen tabiatın yanısıra modern insan hayvan ve bitkilerin genetik yapısını da kendi ekonomik faydası için dönüştürüyor... Geri dönülmesi mümkün olmayan yepyeni gurbet acılarına yelken açıyoruz. İstesek de istemesek de en aç gözlü, en vicdansız insanların nefsanî tutkuları şekillendiriyor dünyayı.

Belki biraz da bunun için biz şehirli köylülerden daha fazla muhtacız Ezan sesine. Çünkü ezan ritmini bizim makinalarımızdan, çarklarımızdan, elektronik devrelerimizden değil ilâhî bir güçten alıyor. Borsa endeksi veya saatlerin geri alınması ne Ay’ın ne de Güneş’in umurunda. Beşerî olmayan bir tedbirle dönen semavî cisimlerin (bizce işitilmeyen) hareketleri müezzin sayesinde sedâya bürünüyor. ALLAHU **EKBER** derken kalplerde “Mütekebbir olma ey modern insan! Senden büyük ALLAH var” dercesine yankılanıyor. Eğer semavî bir kudümle tetiklenen ezan yerine beşerî saatlerde çalınan kilise çanı veya davul gibi bir enstrüman olsaydı Ezan’ın mânâsını idrak etmek çok zor olurdu. Maddenin Mânâ’yı örttüğü böyle bir tasavvurdan cesaret alan pozitivist ilâhiyatçılar TV’ye çıkıp “ALLAH ne kadar büyük?” diye sorarak imanımıza zarar verebilirlerdi. Eiffel Kulesinden de mi büyük? Jüpiterden daha mı büyük?



Sana kanat da vermiştik, neden yerde sürünmeyi tercih ettin?

Tâbiat ve Hürriyet Arasındaki Uçurum: Kierkegaard, Heidegger ve Freud

*“... Öngörülemezlik bir sonsuzluktur; İnsan gözü
(=aklı) biyolojik tâbiat ile ruhanî hürriyet
arasındaki o uçuruma bakınca baş dönmesi
kaçınılmazdır . Zira baş muhitinde cem olur aklın
hem de gözün nûru ...”*



Modernleşme tarihi aslında Avrupa’nın dinsizleşme tarihi değil midir? Bu rüzgârla gelmiştir tanrısız sanat, tanrısız bilim, tanrısız siyaset ve tanrısız felsefe tasavvurları. Hatta varlık felsefesi yani ontoloji de bu “temizlikten” payını almış. İyi bir Sigmund Freud okuyucusu olan Martin Heidegger’a bakın meselâ. devasa kitabı **Varlık ve Zaman** (alm. *Sein und Zeit*) ile tanrısız bir metafizik kurmuş. İyi bir Freud okuyucusu olduğunu düşünüyorum zira Freud’un 1912’de kaleme aldığı **Totem ve Tabu**, 1916’da yazdığı **Psikanalize Giriş** ve nihayet 1919’da yayınlanan **Das Unheimliche** isimli denemesine göndermeler yapıyor. Zaten Heidegger özel mektuplarında da açıkça Sigmund Freud’dan etkilendiğini yazmış.

Fakat ne acayıptır ki Heidegger bile varoluş endişesini insan tasavvurunun dışına atamamış. **Korku** ve **kaygı** kavramlarına ayırdığı 40cı paragrafta İnsan’ı bu dünyada bir yabancı, gurbete

atılmış bir yetim gibi tarif ediyor. Freud’un seçtiği kelimelerle ortaklık arz etmesi açısından bazı anahtar me**vhum**lara dikkat çekmeyi münasib gördüm:

- **Unheimlichkeit** – Biyolojik sebebi olmayan, derin korku
- **Verlassenheit** – Terk edilmiş olma hali, bırakılmışlık
- **Geworfenheit** – Atılmışlık, fırlatılmışlık

Heidegger bu bırakılmışlık/fırlatılmışlık durumundan yola çıkarak insandaki **ebedi gurbet hissini** irdeliyor. İnsan gittiği her yerde kendini **yabancı** hissediyor Heidegger’e göre. Orjinal kelimelerle söyleyecek olursak:

Dünyada var olan insan (**Dasein**), doğmuş ve ölecek olan, dünyaya “atılmışlık-fırlatılmışlık” hissini yaşayan insan (**Geworfenheit**) ikili bir yaşam sürüyor. Bir yandan ona kendini unutturan günlük koşturmalar ve tasalarla meşgul (**Besorgen**). Geçim sıkıntısı, haz veren şeyler, ızdıraplar... Herkesi taklid ediyor, cemiyet içinde eriyip gidiyor. Kendini, varlığın anlamını ve ölümü düşünmekten alıkoyuyor onu bu günlük hayat (**Alltäglichkeit**). O kadar normal oluyor, o kadar “herkes gibi” (**man**) yapıyor ki kendisi olamıyor, kendisini bu yüzünden kaybediyor. Ama günlük hazlar, para, mevki, arkadaşlar yetmiyor yine de. O insan aynı zamanda bir yetim, ortada bırakılmış (**Verlassenheit**) sahipsiz bir çocuk gibi. Korkuyor, nereye gitse gurbette olmak, bu endişe verici yabancılık hissi (**Unheimlichkeit**) ölüm korkusundan da beter bir korku veriyor ona. Heidegger meşguliyet ve endişe (**Besorgen**) cephesine karşı olarak bir kaygı (**Sorge**) cephesi tarif ediyor. Ölümlü, sonlu olma hali (**Endlichkeit**) insanı birbirine zıt iki kuvvetin arasında bırakıyor: Unutturucu ve Hatırlatıcı.

Kim demiş şizofreni bir hastalıktır diye?

Dikkat ederseniz yukarıda bazı ifadelerin altını çizdim:

- “... ikili bir yaşam ...”
- “... zıt iki kuvvetin arasında ...”



Bu “ikilik” hâli yani vücut tayyaresinde birbirine muhalif iki pilot olması hissi Sigmund Freud’un **Das Unheimliche** adlı denemesinde ısrarla üstünde durduğu bir mesele. (Bkz. [Gönül isterki gönül herşeyi istemesin](#)) Özellikle de edebiyattan seçtiği misaller ilginç ve anlaşılması kolay:

*“...E. T. A. Hoffmann’ın romanları varoluş endişesini, “Das Unheimliche” dediğimiz gurbette olma hissini en güzel izhar eden eserlerdendir. Meselâ **Şeytan İksiri**. Romanı okurken bir çok bilgi alırsınız. Tabi romanın sonunda ortaya çıkacak olan bir sürpriz vardır ve gizlidir. Ama kitabı bitirdiğiniz zaman herşey netleşeceğine kafanız daha beter karışır. Bilgi ve gözlem eksikliği değildir bunun sebebi, anlamının imkânsızlığıdır. [...] Romanda birbirine fazlasıyla benzeyen kahramanlar vardır. Dış görünüş, şahsiyet... Hatta telepatiye benzer bir ilişkiyle birbirlerinin hislerinden de haberdar olurlar. Bazen aynı şeyleri söylerler, bazen de birinin sözünü yarım bıraktığı yerden*

öteki devam eder. Okur bir zaman sonra kimin kim olduğunu bilemez hale gelir. Benlik ikiye mi bölünmüştür? Yoksa birden fazla benlik aynı vücutta mıdır?

[...]

Romancı H. H. Ewers’in **Prag’lı Talebe** (alm. **Der Student von Prag**) isimli eserinde roman kahramanı lo nişanlısının ısrarı üzerine düellodaki rakibini öldürmeyeceğine dair söz verir. Ama düellonun yapılacağı yere giderken rakibini öldürmüş olan kendi kopyasıyla karşılaşır ...”

Öngörülemezlik aslında bir sonsuzluktur

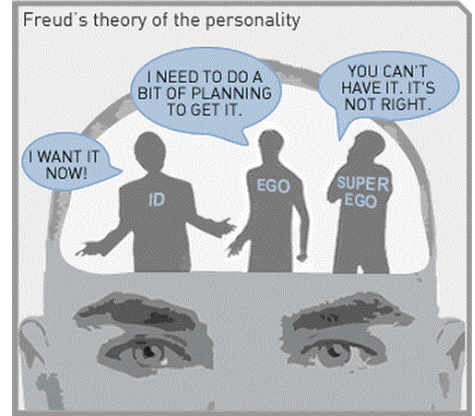
Bu noktada Heidegger’in üzerinde Freud’dan çok daha fazla etkili olmuş bir dehayı mutlaka anmalıyız: **Søren Kierkegaard**. Bu Danimarkalı filozof Martin Heidegger’in aksine seküler bir ontoloji peşinde değildi. Tam tersi, iyi bir İncil okuyucusu idi Kierkegaard. Belki de bu yüzden, yani Vatikanist ezberlere boyun eğmediği için, samimiyetle Hz İsa’nın (a.s.) yolunu aradığı için Kilise ekibi tarafından bayağı bir kınanmış. Peki seküler takıma yaranabildi mi Kierkegaard? O da mümkün değil zira pozitivistin yobazları “geleneksel din” yobazlarından çok daha fanatik. Bugün bile Kierkegaard’ı eleştirmek isteyenler onun “fazla Hristiyan” olmasından yakınıyorlar. Gerisini siz hesap edin! ... Neyse, konumuza geri dönelim, Kierkegaard’ın çok sade bir şekilde boşluk korkusunu teşhis ettiği şu satırlar ne kadar güzeldir:

“... Kaygı hissini yükseklik korkusuna benzetebiliriz. Göz bir uçuşuma balıklama daldığında başımız döner. Bu baş dönmesi ve korku hem uçuşumdan hem de gözden kaynaklanır. Çünkü bak~~ma~~yabilirdik. Tıpkı bunun gibi kaygı özgürlükten mütevellit bir baş dönmesidir. Bunu tetikleyen ise gözün sentez yapma arzusu, gördüklerini birleştirme ihtiyacıdır. Hürriyet bizzat imkân verdiği öngörülemezlik sonsuzluğuna dalar ve tam o anda belirli / objektif / sonlu / kestirilebilir olan ile arasındaki gerginlik tezahür eder. Psikoloji bundan öteye geçemez. Öngörülebilir bir tabiat ile insan hürriyeti arasındaki münasebeti hiç bir bilim izah etmemiştir ve edemeyecektir ...”
(Søren Kierkegaard, **Kaygı Kavramı**, dan. Begrebet Angest, 1844)



Vicdan azabı bir hastalık mıdır?

Freud’un kafasını karıştıran ve onu yıllarca meşgul eden mevzular bunlar: Vicdan ve Ahlâk! Soru çok basit: Nereden geliyor “kötü” bir şey yapınca hissettiğimiz vicdan azabı? Vicdan konusu Freud’un hayatı boyunca üstesinden gelemmediği, tekrar tekrar açtığı bir dosya. Gerek 1919’da “[Das Unheimliche](#)” ve gerekse 1930’da [Mutsuzluk Kültürü \(Unbehagen in der Kultur\)](#) isimli denemede vicdanın kaynağını araştırmış Freud. Teklif ettiği açıklamayı ve kendi eleştirimizi sunmadan önce Freudcu tasavvurun temellerini hatırlayalım:



Geçen bölümlerden hatırlayacaksınız, insanı bir uçağa benzetmiştik, içimizdeki çatışan kuvvetleri ise bizi, yani **Ben**’i tek başına yönetmek isteyen kavgacı pilotlara... Beden uçağına hakim olmak isteyen pilotları resmetmek isteseydik herhalde bu resimdeki gibi olurdu. Biraz açalım ve tercüme edelim: Freudçu tabirle ID adlı pilot şımarık bir çocuk gibi **herşeyi hemen** elde etmek istiyor. Bu bizim medeniyetimizde *nefs-i hayvanî* dediğimiz latif varlığa benziyor. Yemek buldun ye, dayak buldun kaç. ID’nin sağında duran EGO isimli pilot ise daha temkinli; plan yapmak istiyor. Yani ID’nin isteklerine itirazı yok, hatta itaat etmeye meyilli. Sadece ID’nin arzularını gerçekleştirmek için teknik, objektif verilere, eldeki imkânlarla bakıyor. Freud’un **vehmettiği** EGO **mevhumu** analitik zekâ ya da medeniyetimizde bilinen adıyla *akl-ı meaş* gibi. Hayvan ile insan arasında ortak olan; **aş**, **iaşe** ve **eş** bulmaya yarayan akl-ı meaş da ID misali dünyevî sahada faaliyet gösteriyor.

“İçimdeki iyilik duygusuna şaşarım” diyordu Immanuel Kant

Freud’un SÜPER EGO dediği üçüncü bir pilot var ki, ID’nin arzularını adeta bir mahkeme gibi yargılıyor. Meselâ ID kendine ait olmayan bir şeyi almak istediğinde SÜPER EGO “bu doğru değil” diyerek karşı çıkabilir. EGO ise yakalan**mamak** için plan yapar veya ID’ye “bu çok

sakıncalı, polis var, sonra gelelim vs” diyebilir. Ama polis ve ayıplanma korkusu yoksa ne EGO ne de ID’yi durduracak bir şey yok. SÜPER EGO’nun itirazı ise dünyevî / biyolojik/ ekonomik olmayan kriterlere göre. *Hak, hukuk, adalet, iyilik, kötülük...*

Peki SÜPER EGO’nun dayandığı “iyilik” referansı nereden geliyor? Yapılmadan önce bir hareketi yargılamak için gerekli bilgiyi ve arzuyu nereden alıyoruz? Dedikodu, cimrilik, öfke, kibir veya riyakârlık gibi şeyleri (biz yapsak bile) neden başkalarında görünce “çirkin” buluyoruz? Adına ister “vicdan” diyelim, istersek Freud gibi “SÜPER EGO” neticede hayvanlarda bulunmayan bir “iyilik” referansımız var. Bu referans, bu değerler manzumesi zevk ve çıkarlarımıza göre icad ettiğimiz bir şey değil. Zira çoğu kez “iyi / güzel / doğru” olanı yapmak çıkarlarımıza aykırı: Otobüste hamile bir kadına yer vermek, fakirlere yardım etmek ekonomik açıdan bir hata. (Bkz. [Liberalizmin Kara Kitabı](#)) Hele siyasî / dinî bir dava uğruna, kollektif amaçlar uğruna hayatını tehlikeye atan “kahramanlar” liberal teoriler perspektifinde ancak “enayi” olabilirler. (Bkz. [Banka Ordudan Tehlikelidir](#))

Israrla dikkatinizi çekmek istiyorum, hırsızlık yapan bir insanın ayıplanma korkusu veya polis korkusu da akl-ı meaş’ın sahasında. Ancak **yakalanma ihtimali yokken bile insan kendini frenleyebiliyorsa** SÜPER EGO’muz sözünü diğer “pilotlara” dinletebiliyor demektir. Netice olarak Freud’un “kuvvetler ayırımından” da anlıyoruz ki İnsan maddî / biyolojik / ekonomik değerleri aşabilen; bunların ötesindeki **manevî değerler için yaşayabilen** bir varlık. Karşılık beklemeden başkalarına iyilik yapabilen her insan için bunu söyleyebiliriz: insan olmak demek homo-economicus, iş adamı ya da ev kadını olmadan önce adam olabilmek demektir. (Bkz. [Sen insansın, homo-economicus değilsin](#))

Batı’nın medeniyet olmasını engelleyen kelime

Bu resmi çizen ehl-i tasavvuf bir zât olsaydı belki de bu üç pilotu kafada değil kalbde çizerdi. Neyse... Şimdilik pilotların oturduğu kokpitin mahalini kenara koyalım. Her hâlükârda böyle bir resim çizmek fena fikir değil; mücerret (soyut) dürtüler şeklinde hissettiğimiz arzuları ve vicdan azabını müşahhas (somut) biçimde temsil ederek kişileştiriyor. Diğer yandan EGO ve SÜPER EGO’nun ayrı ayrı tasvir edilmesi özellikle iyi olmuş. Zira iki farklı akıl arasına bir sınır koymak gerek:

1) Problem çözen, mühendis gibi çalışan akıl,

2) **Maddî amaçlı dünyevî işleri manevî değerlerle, dünya dışı (?uhrevî) ölçülerle yargılayan,** hukukçu gibi çalışan “öteki” akıl.

Batı’nın kültür aşamasında takılıp kalmasının, bir medeniyet olamayışının arkasında yatan sebeplerden biri bu ayrımı ıskalamış olması değil midir? Laiklik veya objektif / pozitivist bilgi adına savundukları **akılcılık** hangi akli temel alıyor? “ing. *Reason*; fr. *Raison*” dedikleri zaman söz konusu olan EGO mudur yoksa SÜPER EGO mu? Eğer **akılcılık** bu ikisini bir saymaktan ibaret ise **akılcılık** yerine **akıl-SİZ-lik** demek daha uygun değil mi? Gerçek şu ki bu sorunun cevabı psikanaliz sahasını aşar; itikadî, hukukî, felsefî, siyasî neticeleri haizdir. Neden?

Atomu parçalayan akıl ile Hiroşima’yı haritadan silen, yüzbinlerce sivil insanı, hayvanı ve bitkiyi öldüren akıl(!) aynı akıl değildir. Elektriği keşfeden eden akıl ile bununla işkence yapılmasına mücadele eden akıl(!) arasında sınır koyamazsanız bir medeniyet olamazsınız. Çünkü **kuracağınız siyasî ve iktisadî sistemler manevî değerler üzerine değil menkul kıymetler üzerine inşa edilir.** Barış değil bir ateşkes denebilir buna. Geçici olarak tesis edilen şiddetsizlik durumu karşılıklı çıkar ilişkisiyle, fayda-tehdit münasebetiyle temellenir. Bu çıkarlardaki en ufak bir değişiklik dünyevî ortaklığı bozar. (Bkz. [Demokrasinin en büyük düşmanı halktır](#)) Manevî değerler manzumesine yaslanmayan şiddetsizlik durumu son bulur. O cemiyet içindeki **insanlar hayvandan daha aşağı bir derekeye düşerler.** Bu yüzdendir ki bilimin, teknolojinin en çok ilerlediği 20ci ve 21ci yüzyıllarda Batılı ülkeler hem kendi insanlarına hem de dünyanın geri kalan kısmına en büyük eziyetleri yapmışlardır ve hâlâ da yapmaktalar.

Vicdanımı kaybettim, yenisini alacağımdan eskisinin hükmü yoktur!

Hristiyan dünyası vicdanını kaybetmeden önce vicdan kelimesini kaybetti. Molièreciler “*Conscience*” diyor (oku. Konsiyans); Shakespeareciler ise “*Conciouss*” (oku. Kanşıs). İşin hüznü verici yanı şu: Batı lisanlarında bu kelime hem vicdan hem de aklın başında olması yani ayık olmak, sarhoş, baygın vs olmamak anlamına geliyor. Ahlâken “doğru / Yanlış” olanı ayırmak ile ticaretle “kârlı / zararlı” olanı ayırmak için kullanılan iki farklı akıl kuvveti nasıl oldu da birbirine karıştı? Batı yolunu ne zaman kaybetti?

Aslında Batı’nın temel metinlerinde iyi-kötü arasındaki farkı “görmeye” yarayan bir ışıık, bir nûr var, Latince ismi *Conscientia*. Bazen de *Conscientia* karşımıza içten gelen bir ses olarak çıkıyor. Meselâ Marcus Tullius Cicero (m.ö. 1ci yy) ve Marcus Fabius Quintilianus (m.s. 1ci yy).

Oysa 17ci yüzyıldan itibaren yoğun bir kavram karmaşası yaşanıyor Avrupa’da. John Locke 1690’da yayınlanan “*Essay Concerning Human Understanding*” adlı kitabında insanın kendi aklından geçenleri algılaması olduğunu iddia etmiş meselâ. (ing. “*Conciouss is the perception of what passes in a man’s own mind*”) Oldukça seküler ve objektif değil mi? Thomas Hobbes daha da evvel bu objektif arayışı ifade etmiş aslında, sene 1651. Ünlü eseri Leviathan’da şöyle demiş: “*Where two, or more men, know of one and the same fact, they are said to be conscious of it one to another.*”. Tabi objektifleşmeden bahsedince Descartes’ın 1637’de yazdığı *Yöntem Üzerine Nutuklar* ve meşhur sözü “*cogito ergo sum*” (düşünüyorum, öyleyse varım) hatırlanmalı. Örnekler çoğaltılabilir, biz bunlarla yetinelim.

Bizde sonradan uydurulan “bilinç” kelimesi de bu çarpık anlayışın, daha doğrusu anla-MA-yışın bir neticesi, kendini, Ben’i bilmeme hâli; bunu da belirtmiş olalım.

Vicdan azabı bir hastalık mıdır?

“Bizim” Freud Efendi işte bütün bu yıkımların, kayıpların, mânâyı göremeyen şaşkınlıkların (=akılların) çocuğu. Batı kültürünün çocuğu yani. Freud’un dünyaya geldiği zaman ve zemin vıcık vıcık pozitivizm pisliliği ile kaplı zaten. Rönesans çoktan sekülerleştirmiş sanatı, güzelliği,

estetik algıyı. Güzel ahlâk ile güzel sanat arasındaki münasebet daha o devirde koparılmış. (Bkz. [Soyut Sanat Müslümanın Yitik Malıdır](#)) Felsefe desen... Locke, Hobbes, Descartes ve daha niceleri altını oymuş asırlarca. Auguste Comte ise buldozerle geçmiş üstünden. Bu zaviyeden bakınca hani neredeyse affetmek geliyor insanın içinden. Neyi? Freud’un vicdan hissini açıklamak için ileri sürdüğü fikirleri.

Hem [“Das Unheimliche”](#) (1919) hem de [Mutsuzluk Kültürü - Unbehagen in der Kultur](#) (1930) isimli denemesinde vicdanın kaynağı olarak dış dünyanın ve toplumun baskıları neticesinde oluşan bir bölünmeden bahsetmiş Freud. Yani yazının başından beri konuştuğumuz ID, EGO ve SÜPER EGO’nun kişileşmesi, somutlaşması adeta gerçek oluyor. Bu bölünme yüzünden / sayesinde Freud’un “hastaları” kendi arzularıyla aralarına mesafe koyabiliyorlar. Fakat Freud nefsanî arzular ile ahlâkî kaygılar arasındaki çatışmaları rasyonalist bir zemine oturtmak istiyor. Bu yüzden olan biteni kâh evrim sürecine kâh baskıcı geleneklere bağlamış. Hatta daha da ileri giderek şunları söyleyebilmiş:

“... arzuların bastırılması insanın özgür irade sahibi olduğu vehmini üretiyor [...] Vicdan bir korkuluk gibi oldu. Evrim tamamlanmadan önce işe yarayan bir savunma mekanizmasıydı. Oysa şimdi vicdan hayalet bir tanrı gibi, kendine inanacak kimseyi bulamıyor ...”

Netice

Evet... Freud’un vicdan üzerine yazdıklarını okurken tüylerim diken diken oldu. Pozitivizmin buraya kadar gidebileceğini, Vicdan’a, İnsan’ın hürriyetine “hastalık” denilebileceğini düşünememişim daha önce! Neden böyle oldu? Neden koskoca(?) Sigmund Freud bu derekeye düştü?

Freud malesef Hannah Arendt veya Martin Heidegger çapında bir filozof değildi. Haliyle miras aldığı düşünce sisteminin açıklarını, çelişkilerini fark edemedi. Vicdan azabını açıklamaya çalışırken asrına sirayet etmiş olan pozitivist ve progresist dogmalardan kopamadı. Hatta bunlara sadık kalmaya kendisini zorladığını düşünüyorum. Belki diğerleri tarafından kabul görme arzusu, belki entelektüel cesaret eksikliği? Sebebi her ne olursa olsun **Freud pozitivist perspektiften bakınca insanın çoklu iç yapısını ve nefis ile yapılan mücadeleden doğan gerginliği bir hastalık zannetti.**

Tamamen haksız mıdır? Toplum baskısı insanda psikolojik rahatsızlıklara sebep olmaz mı? Cevap olarak şöyle bir netlik ayarı yapmakta fayda var: Elbette toplum, gelenek, din ve aile insana baskı yapabilir ve bu baskıdan hastalıklar doğabilir. Ama Freud’un ayırd edemediği iki baskı türü var:

- Dış baskılardan kaynaklanan hastalıklar (psikanaliz ile tedavi edilebilirler)
- İç baskılardan yani nefsin hilelerinden kaynaklanan sıkıntılar (psikanalizin kapsama alanı dışındadır)

Freud maneviyatı reddettiği için her sıkıntıyı “eh madem ki mânâ yok” önyargısıyla pozitivizm dolabının dar çekemecelerine sıkıştırmaya çalıştı. Kanaatimizce en büyük hatasıydı bu.

Peki psikanalizin sahasına girmeyen bu ikinci baskı nedir? Nasıl mücadele edilir ve hatta kalbî sahanın hastalıklarının tedavisi nedir? Bunu da bu sahanın uzmanı olan bir zâtın kaleminden dinleyelim; Şeyh-ül Ekber Muhyiddin İbn Arabi Hazretleri’nin [“İnsan-ı Kâmil ve Ahlâk Nasıl Güzelleşir?”](#) isimli kitabından:

“ ... insan nefisini terbiye amacıyla dürüst olursa arzu ve hazların sadece onları kullandığı esnada haz verici olduğunu görür. Bu vakitten sonra ise hazlar geride kalır ve insana bir yarar sağlamaz. Hazlar geçip gittikten sonra ise geriye sadece pişmanlık ve eksiklik kaldığını, insanlar arasında konuşulduğunu, bu yüzden ayıplandığını, çirkinliklerin kendisine döndüğünü görür.

Aynı durum öfkenin şiddetlenmesi anında geçerlidir. İnsan kızdığı kimseden intikam almaya ve sayıp sövmeye koşar. Hırsı sakinleşip yaptığı işi düşündüğünde ise davranışını çirkin görür. Anlar ki yaptığı ne övgüye layıktır ne de yararlıdır. Öfke anında yapılan artık insanın o işle tanındığı, ayıplanmasına sebep olan bir eksiklik olur ...”[...]

“İblis’ten secde emrine karşı itiraz gerçekleşmiş ve kıyamet gününe kadar diğerlerine katılmıştır. Öyleyse İblis doğası gereği düşman, dolaylı olarak da dosttur. Halife olan insandan meydana gelen emre itaatsizlik ise zatı veya mertebesi bakımından değil, uyumlu ve uyumsuz unsurları içermesi yönünden meydana gelmişti. İnsanın yapısı itaatkârlığı ve isyankârlığı kendinde barındırır. Böylelikle kendisinde aykırı nispetler emre itaatsizlikle hareket etmiştir. Çünkü Cennet onun mekânı değildi. Dolayısıyla insan orada sıkıntı çekti. Nitekim gül kokusu pislik böceğini rahatsız eder. Bu durum insanın halife olmasının sebebiydi ...”

Sigmund Freud, Cinsellik ve Bilimsellik

Freud okurken insanı en çok şaşırtan şey her taşın altından çıkan cinsellik ve ölüm. Daha doğrusu Freud’un baktığı her yerde bunları görmesi, **vehmettiği** her **mevhumu** bunlara bağlaması. İnsan sık sık durup “*yaw ne alakası var? Takmış mı bu adam?*” diye soruyor kendi kendine. Aslında dikkatli bir okuyucu bu kelimelerin mânâsının Freud’un kaleminde genişlediğini fark edebilir. Meselâ aşk / erotizm derken sadece karşı cinse duyulan ilgi değil profesyonel başarı arzusu ya da sanatsal “yaratma” çabası da **mahdud** yerlerde kapsama **hududuna** girebiliyor. Tabi bu anlam genişlemesi Freud’un başka yerlerde gerçekten abarttığı, hatta saçmaladığı gerçeğini değiştirmez. Yine de “adamımız” Sigmund’u ve yaşadığı devrin zihniyetini ihata etmek için **Aşk – Ölüm** ikilisi üzerine bir parça yoğunlaşmakta fayda var.



Yunan mitolojisinde mücerret (soyut) hislerin müşahhas kimliklere bürünmesi, nefsanî tutkuların tanrı, cin vs **şahıs** halinde hikâye edilmesi yaygın. Freud’un kitaplarında da bunun gibi bir temsil yöntemi görüyoruz. Özellikle de beşerî aşk, cinsellik ve üretici arzu için **Eros** (Grek. Έρως), biyolojik ölüm ve yıkıcı, yok edici dürtüler için **Thanatos** (Grek. Θάνατος) . Fakat Batılı düşünürlerin çok sık yaptığı bir hataya düşüyor “modern psikanalizin babası”. Kendi ihdas ettiği kavramları bir müddet sonra *a priori* gerçeklermiş gibi kullanmaya başlıyor. İnsan’ın akl-ı meaş vasıtasıyla, tahayyül ve tasavvur kuvvelerini kullanarak kavramlar oluşturması elbette meşru. Ama İnsan’ın kendi aklıyla ürettiği, haliyle kendinden sonra gelen kavramları zâtına ve ilmine nazaran evvelmiş gibi kullanması gayrimeşru. Herşeyden evvel epistemolojik açıdan sakıncalı bir tutum. Neden?

Üç yanlış bir doğru eder mi?

Eski Yunan’da tanrıçıklar başka tanrıların çocuğuydu. Modern psikanalizde ise ortaya çıkmak için başka varlıklara, kavramlara muhtaç değiller sanki? Modern tanrıçıklar Freud’un epistemolojik hatalarından doğmuşlar! Böylece **Eros** ve **Thanatos** bir anda hayy(!) ve kayyum(!) varlıklar haline gelivermiş. Sonra bir bakıyorsunuz Freud “Eğer Eros şuyrsa, öldürme dürtüsü de bununla böyle etkileşime girdiyse...” diye yazmaya başlamış. Mucid kasketini çıkarıp kâşif kasketini takan Freud’a kimse “usta bırak bu ayakları, o kavramları zaten sen uydurmuşsun” dememiş.

Sonuç ne olmuş peki? Pozitif bilim yaptığı zannıyla teolojinin kucağına düşmüş adamımız. Mahdud bir zaman ve zemin için cari olan ölçümleri, bilimsel bulguları, kendi aklını, hissiyatını ve nefsanî dürtülerini Hakikat’in kendisi zannetmenin bedeli ağır. Mimar ve düşünür turgut Cansever’in söylediği gibi:

“... Açıktır ki modern çağ kendi fетиşizmlerinin (şirklerinin) bile bilincinde olmayan bir trajik bilinçsizlik çağıdır. Teknolojik, iktisadî ve siyasî güçlerin kölesi olan bu çağ, tarih boyunca yaşamış diğer tekâmül safhalarından çok daha geridedir ve hatta tapındıkları şeyin bilincinde olan fетиşistik kültürlerden bile daha geridedir ...” (İslâm’da şehir ve mimari)

Netice

Elbette ilmî eserlerine nefsanî kusurlarını bulaştıran, kendi benliğini aradan çıkartamayan tek batılı değil Sigmund Freud. Ahlâk üzerine, toplumsal barış üzerine teoriler geliştirdiği halde bazen ırkçılıktan bazen de ahlâkî rölativizmden yakasını kurtaramayan fikir adamlarının listesi uzun: Heidegger, Rousseau, Marx... Hatta Proust, Musil, Arendt ve de Tocqueville!

Gerçek şu ki bilgin gibi malûmat toplamak ile alim gibi ilmiyle amel etmek arasında kalın bir çizgi var. Sanat, felsefe ya da bilim... Faaliyet gösterilen saha hangisi olursa olsun kendini bu sahanın hizmetkârı kabul eden insan yükseliyor, efendilik taslayan, BEN’im sanatım, BEN’im ilmim diyen alçalıyor. Sanat için söylenmiş şu sözler ilmî saha için de geçerli değil mi? :

“... Göz penceresinden dünyayı seyreden bir insanı bekleyen ilk tuzak “ben! görüyorum, gören benim” diyerek benlik iddiasında bulunması, kendi benliğini mutlak bir mihenk noktası zannetmesi. Bu sadece Sanat’ı seyreden gözler (=akıllar) için değil sanatçılar için de bir aldaniş. Zira sanatçı kendi benliğini yaratıcı zannedebilir yani keşif yoluyla topladığı mahsulün kaynağı zannedebilir. Kralın odasına giren bir hizmetçinin kendini kral zannetmesi gibidir bu zan. Bu zan, bu vehimdir ki onun sanatını dünyevileştirir. Olması gerekenin tam tersi olur. Sanat sayesinde cismanî dünyadan kurtulup zamansız ve mekânsız Hakikat’e yaklaşmak yerine sanatçı kendi dertlerine, geçici benliğine dört elle sarılır. Bu Sanat’ın felaketidir. Zira sanatçının kendi sübjektif / indî labirentlerinde yolunu kaybetmesi eninde sonunda benlik bataklığında boğulmasıyla son bulacaktır. Ünlü sinema yönetmeni Andrei Tarkovsky

bu benlik tuzağını en güzel anlatan ustalardan biri, kulaklarımızı (=aklımızın kapılarını) açalım onun sözlerine:

“... İşte bu tam anlamıyla benmerkezcilik. Yani ‘bana ait başka ne var?’ diyen bir görüşün hudutları içinde düşünmek. Rezil bir riyakârlık, kendisini evrenin merkezi görme ihtiyacı. Bunun tersi diğer alem. Şark olarak, doğu alemi olarak tasavvur ettiğim şiirin dünyası. Wagner’in müziğini alın meselâ veya Beethoven. Kendi benliği hakkında bitmez tükenmez bir monolog: ‘Bakın ne kadar fakirim, sefilim, neyim ben, ne kadar mutsuzum, hiç kimsenin görmediği kadar ızdırap çekiyorum, Prometheus gibi acılar içindeyim, bakın nasıl seviyorum...’ vs. Bir süre önce M.Ö. altıncı yüzyıla ait müzikler dinledim. Çin’in klâsik dinî müzikleri. Bireyin tamamen hiçlikte, tabiatta ve evrende mutlak erimesinden bahsediyordu. İşte bu alternatif hakikî hayatın yüzüdür. **Sanatçı kendi benliğini sanat eserinde eritirse**, hiç bir iz bırakmadan ortadan kaybolursa inanılmaz bir şiir çıkar ortaya ...” (Sculpting in Time: Reflections on the Cinema)



Tarkovsky için sanat çok lezzetli bir içki, sanatçı da o içkiyi sunan bir barmen gibi. Sanat eseri ise kadeh rolü görüyor. Bir kadehten beklenen nedir? Renksiz ve kokusuz olması değil mi? Mümkün olduğu kadar ince ve temiz olmalı ki içkinin rengini farklı göstermesin. Kadehin içi de temiz olsun ki içerken orijinal lezzeti, güzel kokuyu bozmasın. Yani **mükemmel kadeh kendini hissettirmeyen kadehtir, kâmil sanat eseri ise varlık değil yokluk iddiasındadır**. Benlik iddiasındaki sanatçı ise lekeli bir kadehe benzer. Hem içkiyi göremezsiniz hem de içerken orijinal, asıl lezzete karışan tatlar alırsınız ...” (Bkz. Soyut görme: Teori ve pratik(4) – Kandinsky)

Kafesi öz vatani sanıyor Kuzgun

Monteverdi / **Kalbimdeki ızdırap öyle lezzetli ki -**

Si dolce è 'l tormento'dan:

*“... Kalbimdeki ızdırap öyle lezzetli ki Maşuk’umun
bu acımasız güzelliği beni mutlu ediyor
Güzellik semasında acımasızlık artabilir, varsın
merhamet gösterilmesin bana,
Sadakatım gurur okyanusunda varlığını
sürdürecektir.
Vuslat’ın vehmi tekrar gelebilir ama ne sevinç ne
de huzur bir daha nüzûl etmeyecek üzerime,
Taparcasına sevdiğim beni reddedebilir, bu dahi beni teselli eder,
O’na olan sadakatım bâkî kalacaktır sonsuz ızdırap ve düş kırıklığı arasında,
Ne ateş ne de dondurucu soğuklar derdime derman olur,
Sükûnet bulacağım tek yer Semâ’nin kapısıdır.
Acı bir ok kalbime öldürücü bir darbe vurduysa
Kaderim değişecek ve kalbim Ölüm’le şifa bulacaktır ...”*



Yazı için fon müziği tavsiyesi: [Monteverdi, Si dolce è 'l tormento](#)

Ölü kanatlarla rüzgâra tutunup sallanıyor kafes. Bir ileri, bir geri. Zincirin müsade ettiği mütevazi çemberler çiziyor havada. Kafes rüzgârda sallandıkça zavallı kuzgun uçtuğunu vehmediyor. İleri ve geri gidilen mesafeyi toptasak kim bilir kaç kilometre eder? Ey Kuzgun!

Limandan çıkar çıkmaz fırtınaya tutulmuş bir gemi gibisin; çok yol yaptın ama hiç seyahat etmedin. Seneca’nın kulakları çınlasın. İyice yaşlandın artık ama öldüğünde sana da bebek cenazesi yapılacak; tıpkı Sicilya valisi Lucilius gibi. Minik tabutuna emzik, biberon ve oyuncaklar bırakacağız. Çünkü yaşam süren doldu ama sen hayatı yaşamadın be kuzgun. Ölüm’ü henüz vakti gelmemiş bir olay, gelecekte bir nokta sanıyorsun. Oysa her geçen gün biraz daha ölmektesin, azar azar azalmaktasın. Hayatının yani ölümünün çoğu geçmişte kaldı. Anla artık kuzgun; Ölüm bir nokta değil bir çizgidir.

Ölü ozanlar konuşmazlar, konuşturulurlar

1856’da doğan Sigmund Freud teorik olarak hayatının son yarısını 20ci asırda geçirmiş olmalıydı. Çünkü ölümü 1939. Fakat öyle olmadı, Freud camdan bir duvara tosladı, 19cu asıra geri düştü ve orada öldü. 19cu asır derken... Geçmişten değil hâlâ içinde yaşadığımız devirden bahsediyorum; 3 asırdır bitiremediğimiz için bizi yiyip bitiren 19cu asırdan!

Evet, 21ci asırda yaşadığımızı zannedenler yanılıyor. 19cu asır daha bitmedi. Çünkü 19cu asır bir zaman diliminin adı değil; dünyada hâlen hakim olan zihniyetin ismidir aslında. Michel Foucault gibi “modernité” diyelim isterseniz; fark etmez. 19cu asır ağır bir mağlubiyet. Bizim, biz insanların İnsan’a dair birşeyleri yitirdiğimizin işareti... Nedir? Buna cevap vermek için ölü bir ozanı konuşturalım:

“İnsanın içinde modern felsefenin dikkate almak istemediği bir güç vardır; ve bu isimsiz güç bilinmedikçe pek çok insani eylem açıklanamaz...”

Edgar Allan Poe’ya bunları söyleten “isimsiz güç” nedir? Ya modern felsefenin insanı ve eylemlerini anlamakta zorluk çekmesinin sebebi? Kanaatimce bunun cevabını yine en güzel şekilde veren Edgar Allan Poe olmuş:

“En büyük çınar bir tohumda, en büyük kuş bir yumurtada gizliydi.”

İnsan’a dair o **gizli gücün** hürriyet olduğu bundan daha güzel anlatılabilir mi? İnsan’ın zamansal varlığı, henüz ortaya çıkmamış olan kâmilîyeti ve bunu ortaya çıkarma hürriyetinin İnsan’a verilmiş olması... Açalım bu noktayı biraz: Tanıdığınız en rezil, en aşağılık insan ile imrendiğiniz, örnek aldığınız insanları karşılaştırın. Hatta kendi hayatınıza bakın: Cesaretle doğruyu seçtiğiniz, karşılık beklemeden fedakârlıklar yaptığınız bir olayı, olayları düşünün. Bir de hatırladıkça utandığınız bir hareketinizi. Bunlar nasıl oldu da aynı insanın elinden, dilinden çıktı? Kazayla melek gibi davranmış bir şeytan mısınız? Yoksa tersi mi? Belki ikisi de değil. Sadece insansınız yani hürsünüz (=mes’ulsünüz).

Hayvan olgunlaşır, insan tekâmül eder

Sanırım aşikâr oldu artık; Edgar Allan Poe’nun tohumla, yumurtayla simgelediği şey bir potansiyelin gerçekleşmesi. Henüz ortaya çıkmamış olan vasıfların ya da hallerin tohumda, yumurtada, genlerde, henüz söylenmemiş sözde, henüz çizilmemiş resimde saklı olması. Bir başka deyişle **bilkuvv**e halde bulunan bir şeyin **bilfiil** hale geçmesi. Bu çerçeveden

bakıldığında tohum/yumurta halinde bulunan ve tekâmülü adeta çağıran varoluşta saklı olan kâmilîyetin tecellisini, ortaya çıkışını ağaçta ve kuşta görürüz. Meyve veren bir ağaç, yükseklerde uçan bir kartal ilk niyette saklı (bâtın) olan vasıfların görünür (zahir) duruma geçmesidir.. Peki ya insan? Onun kâmil hali ne olacak? Bebek? Bluğ çağı? Atletik bir vücut mu yoksa tevekkülle ölümü bekleyen yaşlı bir dede mi? Böylesi pozitivist/ progressist/ materyalist kriterlerle hareket edersek iki ucu çıkmaz sokak olan bir kavşağa varır yolumuz:

1. 30 yaşında zihin ve fizikî gücün doruğunda olan ama yaşlandıkça geriye giden bir “kâmilîyet” ki zayıflığa, düşkünlüğe gebe olduğu için gerçek bir kâmilîyet olarak kabul edemeyiz;
2. Yaşlılıktan sonraki evre yani kokmuş bir ceset! Burada ise kâmilîyetten değil olgunluktan bahsedilebilir zira olgun bir meyve gibi insan bedeni de bir müddet sonra bozulup çürür ve tabiat onun **(güya) olgun olan maddesini yeninden hammadde olarak** kullanır.

Peki, bu tıkalı kavşaktan “U” dönüş yapalım; insanların kâmilîyetini maddeden ayırsak ve mânâya yaklaştırsak ne olur? Meselâ Güzel’i tercih eden bir sanatçı gibi her türlü baskı altında bile ahlâken doğru tercihleri yapabilen bir insandan bahsedemez miyiz?

Bilimsel determinizme değil sanatsal tercihlere yani hürriyete dair bir sahadayız. Bir başka şekilde söylersek henüz yaşanmamış hayat süresi önümüzde duruyor, yontulmamış bir mermer blok gibi. İnsan hayat boyu yaptığı ahlâkî tercihlerle o taşı güzelleştiriyor ya da çirkinleştiriyor. Yani yaşamak bir bilim değil bir sanat. Çünkü sanatçının maksadı, hayali, daha üretmeden sevdiği eseri için bir anlamda “var” denebilir. En azından zihninde ve kalbinde var. Sonra heyketrtaş mermeri oyar, ressam renkleri zemine aktarır ve **bilkuvve** olan eser **bilfiil** hale geçer. Yani sanatçı eseri zamanda ve mekânda “var” eder; elle tutulur, gözle görülür olur. Mânâ cisme bürünür. Ressamın iç dünyasındaki bir sevinç, üzüntü, korku... surete büründüğü için diğer insanlarla paylaşılabilir şekle gelir. İşte 19cu asırda kaybettiğimiz şey İnsan’daki hürriyettir derken bunu kastediyoruz. Yani her insanın kendi hayatının sanatçısı olduğu gerçeği:

“... İnsan bir et parçası olarak geldiği şu dünyadan mezarlık gübresi olarak mı gidecek? Bütün sevinçler ve üzüntüler birer abartı mıydı? Hiç manevra kabiliyeti yok mudur İnsan’ın? Şu morgda yatan zavallıya bakın meselâ. Doğmayı o seçmemişti. Ölmeyi de istemedi. İteklenerek girdi bir kapıdan, kıcına bir tekme yiyerek bir başka kapıdan dışarı çıktı şimdi. İki kapı arasında geçen zaman onun eseri olabilir mi? Başını ve sonunu seçmediği yaşamını **farklı ve özel** yapabilecek ne kaldı geriye? Rolex marka saati mi? Kokmuş çoraplarının bile çıkardılar. Ölüm ne acayip ülke, yolcuların kredi kartları ve iç çamaşırları gümrüğe takılıyor...” (Bkz. [Yokluk var mıdır? isimli e-kitap](#), Kâmilîyet / έντελέχεια bölümü)



Hürriyetten vaz geçme hürriyeti İnsan’ın kullandığı son hürriyet oldu

Sonra hür olan, sanatsal ve sanatçı insandan köle olan mekanik insan tasavvuruna geçtik: Homo-economicus, asker millet ve üstün ırk gibi dalalet emareleri şekil verdi 19cu asıra. Devlet’e köle, piyasaya köle ama herşeyden önce nefsine köle. Dikkat edin, insanlık tarihinin en büyük katilleri doğmuş bu asırda: Hitler (1889) ve Stalin (1878). Totaliter rejimlerin yani faşizmin ve komünizmin yükselişine tanık olmuş 19cu asır... ve Rusya’da Ekim Devrimi olmuş. **Tabi bütün bu devrimler, devirmeler, döndürmeler, revolüsyonlar, inkılablar gökten zembille inmedi:** Bilimin, tekniğin ve ticaretin özellikle 1800’lerden sonra büyük bir hızla ilerlediğini biliyoruz. Kapital de artık tamamen kurumsallaşmış ve ideoloji-leşmiş! Biriken servetin sürekli el değiştirmesi, toplumsal dokuların ve ekonomik sınıfların sarsılması, topraktan koparılan köylünün işçiye dönüşmesi ve kendi değerlerine yabancılaşması... Kapital’den kapitalizm’e geçişin de komünizm ve faşizm gibi bu asırda olması bir rastlantı mı? (Bkz. [Derin МАЯЖ](#) isimli e-kitap)

19cu asırda aristokrasinin güç kaybı kronik bir hastalık şeklini alıyor; burjuva sınıfı yükselmekte. Burjuva siyasî iktidara ortak oluyor, güç pastasından daha büyük paylar istiyor. Ama aristokrasinin (yarım yamalak bile olsa) işgal ettiği meşruiyet tahtı boş kalmaya mahkûm o saatten itibaren. Yeterince soylu, yeterince dindar, yeterince geleneksel bir “establishment” olmazsa halk pusulasız denizciye döner. Belki Avrupa’nın başına gelen de bu?

Kralı devir ama krallığı devirme, altında kalırsın

Neden böyledir bu? Açalım: Zalim bile olsa bir kralı devirmenin faturası her zaman ağırdır çünkü **bir kralın devrilmesi her kralın devrilebileceği mesajını taşır.** Eğer bir kralı devirip yerine başka bir kral koyarsanız mesele yok. Ama kralla birlikte krallık kurumunu da devirseniz bu defa halk yığınları çobansız bir sürüye dönüşür. maneviyatını yitiren halk kendi nefsanî tutkularının, ölçsüz arzu ve korkularının esiri olur. 19cu asırda Avrupa’da olan işte budur: Manchester’daki dokuma atelyelerinde günde 18 saat çalıştırılan yetim çocukların ellerini koparıyordu makineler. Aynı yıllarda Polonya’da, İtalya’da ve Amerika Birleşik devletleri’nde isyan eden kömür işçilerine devletin polisi, askeri ateş açıyordu. 1940’larda faşist Hitler’in Yahudileri toplama kamplarında katlettiği yıllarda komünist Stalin Ukraynalıları açlığa mahkum edecekti. (Bkz. *Komünizm ve Yamyamlık, et olarak insanın değeri*, [Derin МАЯЖ](#) isimli e-kitap) Kapitalist Amerika ise Stalin’in katliamlarına asla ses çıkarmayacaktı... **Çünkü kapitalizm, liberalizm, komünizm ve faşizm birbirinin rakibi değil kardeşidir. Hepsî pozitivizmin çocuğudur.**

Topluma dışarıdan baktığımızda manzara bu. Ya içerde, insanların içinde ne oluyor? Neden akıl ve vicdan sahibi insanlar bu gidişe “dur!” diyemiyorlar? Gerçek şu ki bütün bu teknik, içtimaî ve ekonomik sarsıntılar Vatikan yüzünden kırılğan hale gelen dinî değerleri silip

süpürmüş. Ardından gelen ise tam bir yıkım: Teknoloji ve Para ile gözler kamaşıyor. Fakat aynı zamanda **modern devletlerin şiddet kapasitesi öyle büyük ki şiddet bir araç olmaktan çıkıp amaç haline geliyor**: Adeta bir put gibi tapılan şiddet var 19cu asırda: Üniformaları, bayrakları, asker doğan(!) milletleri, kutsal(!) vatan toprakları, “varlığım varlığına armağan olsun” sloganları, üstün(!) ırkları ve diğer aksesuarlarıyla... Yani 19cu asırda paranın putlaşması bağımsız bir süreç değil. Nefsanî arzularla beraber ölüm korkusu da sahnede. Biyolojik hayatı **her ne pahasına olursa olsun** muhafaza etme tutkusu ile maddî zenginlik saplantısı paralel olarak yükseliyor.

İnsan’ı sevip eşyayı kullanmak gerekiyordu, tersini yaptılar

Ahlâken kabul edilemez olan soykırımlar, tecavüzler Avrupalılar için kaçınılmaz oluyor. Bütün bu vahşeti meşru göstermek için insan üstü hakim yasalar (=putlar?) icad ediyorlar: Komünistlere göre tarihin geri çevrilmez yasaları bunlar. Faşistler, özellikle ırkçılar ise tabiatın kanunu diyorlar. Bilim yobazlarına bakılırsa modern bilimin karşı konulmaz ilkeleridir söz konusu olan. Ama netice aynı: İnsanların ve toplumların hür oldukları gerçeğini örtmek! **İnsan’ı sevip eşyayı kullanmak gerekiyordu, tersini yaptılar.** Bu yüzden pozitivist ideolojilerin (komünizm, faşizm, liberalizm, kemalizm) insanları yedek parça derekesine düşürmesi, şeyleştirilmesi, eşyalaştırıp kullanması kaçınılmaz. Nazi subayları Yahudilere odun parçası gibi “ein stück” diyorlardı. Kapitalizm bize “insan kaynakları” diyor, bizi isteme makinesi haline getiren liberalizm üretme ve satın alma faaliyetlerine indirgediği insana “homo-economicus” diyor. Stück’ten farkı var mı?

Evet... 19cu asrın başlangıcında blimsel ilerlemenin tüm insanlığa refah ve barış getireceğine adeta iman edilmiş. İnsanların Tanrı fikri ile bağları zayıflamış; hümanizmin tavan yapmış. (Bkz. E-kitap: [Bir pozitivism eleştirisi](#)) Ardından gelen iki dünya savaşı, bilimsel ve teknik ilerleme “sayesinde” bir ölüm ve yıkım makinesine çevrilmiş Avrupa kıtası: Trenlerle bir cepheden diğerine sevk edilebilen yüzbinlerce asker, telgraf sayesinde eşgüdümü sağlanan birlikler, uçaklar, zehirli gazlar, makineli tüfekler, bombalar... Bilim-teknolojinin iyilik ve adalet kaynağı olmadığını acı içinde keşfetmiş Avrupa: Şehirler yıkılmış, milyonlarca sivil katledilmiş (Bkz. E-kitap: [Ulus-Devlet Sorunu](#))

Seküler Kopuş

Rönesans, Aydınlanma, Endüstri Devrimi, Fransız ihtilali,... Bunları tarih kitabı başlıkları olarak değil de... bugünkü Avrupa’nın genetik kodları gibi okumak lâzım. Hatta sadece Avrupa’nın değil “modern dünya” dediğimiz ucubenin genetik kodları olarak. Zira cebren ve hile ile de olsa bütün dünyaya dayatılan pozitivist tasavvurun inşa edilme adımlarıdır bunlar.

19cu asıra biraz daha geniş bir açıdan bakalım, nedir 19cu asrı mümkün kılan koşullar? Her biri birer devrim niteliğindeki bu süreçler neleri devirdi? Sanat, felsefe, teknoloji, ticaret ve siyaset sahalarında kendini gösteren bu devrimlerin ortak paydası nedir?

Önce Batı Avrupa’yı sonra bütün dünyayı şekillendiren bu olayların **ortak noktasına baktığımızda bir sekülerleşme ve her türlü inançtan kopuş görüyoruz**. Rönesans sanattan

çıkardı dini. Konusunu İncil’den alan tablolar bile seküler bir estetik anlayışıyla yapıldı: Merkezî perspektif, gerçekçi renkler, figüratif temsillerin tercih edilmesi, anatomik detaylarla adeta fotoğraf gibi resim yapılması, tezyin (fr. *ornement*) ve hat sahasında eser veren kâmil sanatların ve soyut resmin Adolf Loos gibi pozitivist teorisyenlerin kalemıyla dekorasyon derekesine düşürülmesi... (Bkz. [Soyut Sanat Müslümanın Yitik Malıdır](#)) Aydınlanma aynı şeyi felsefe üzerine yaptı. Varlık tasavvuru, Kâinat’a, Tabiat’a bakış, İnsan’ın mânâsı bu devirde “kutsal” denilen kaynaklardan koparıldı. İyi – kötü ayrımını yapan **akl-ı mead** ile problem çözen **akl-ı meaş** tek bir kavrama, modern mânâda akıla(!) hapsedildi. Farukiyet (ing. *discernment*) ve zekâ (ing. *intelligence*) aynı potada eritilip “modern akıl” kalıbına (ing. *reason*) döküldü. (Bkz. Derin Lügat Maddesi: [İnsan / Birey / Kul / Homo Economicus](#))

Bu kopuşların çocukları yaptı Endüstri devrimini. Tarımı devirmeden önce kalplerdeki imanı devirmelerinden doğal ne olabilirdi? Bir yandan bilimsel bilgi ile Tanrı tasavvuru kopartıldı. Çok da zor olmadı bu. Vatikanizm yüzünden zaten halkın imanı iyice zayıflamıştı. Ama endüstri devrimi ile ticaret de payını aldı bu kopuştan. **Ekmek rızık değildi artık, bir üründü; sahip olmak için fiatını ödemiştik, hamdetmeye gerek yoktu(!)** Ekonomik faaliyetin mânâsı da kaydı: Çalışmak, üretmek, alıp satmak... Tanrı’nın nimetlerinden hakça istifade etmek, paylaşmak, idareli kullanmak (iktisat etmek) yerine rekabet duygusu hakim oldu; rakibini açlığa mahkûm edecek kadar azgın bir rekabet. (Bkz. Derin Lügat maddesi: [Değer / Kıymet / Value / Valeur](#))

Nihayet Fransız ihtilali ve takip eden ulus-devletler dönemi siyasetin sekülerleşmesi ile asra damgasını vurdu. Kalplerden atılan inancın son sığınakları, son izleri de şiddet kullanarak tahrib edildi. Cumhuriyet Fransa’sından komünist Rusya’ya ve Kemalist Türkiye’ye kadar her yerde aynı senaryo sahneye kondu. Sekülerlik iddiasındaki devletler gerçekte resmî din olan ideolojilerini (komünizm, faşizm, kemalizm...) halka dayatabilmek için rakip olarak gördükleri inançlara savaşı açtılar:

- Din adamları devlet eliyle öldürüldü,
- İbadethaneler yıkıldı,
- Din adamı yetiştiren kurumlar yasaklandı,
- Manevî değeri olan eşya, kitap, bina, giysi... ne varsa yağmalandı,
- Dinî kurumların mal varlıklarına devlet adına el kondu.

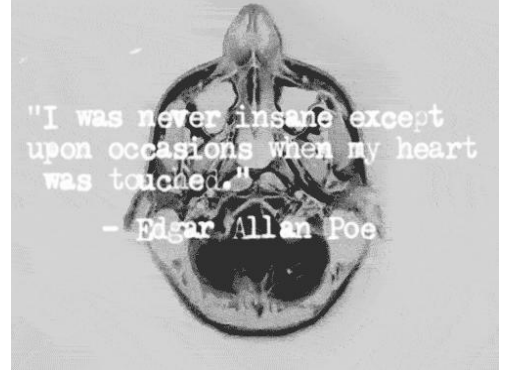
Sigmund Freud’un zamanı ve zemini

İşte bu yüzdendir ki Freud’un doğduğu 19cu asır sıradan bir asır değildi: 1800’lü yıllar bugün hâlâ katlanmak zorunda olduğumuz dünyanın oluşumu açısından belirleyici bir dönem. Freud’un şahit olduğu bu sarsıntılar ister istemez sanat, felsefe ve edebiyatta büyük bir yankı buldu. Bu devri düşünürken psikanalizde **Sigmund Freud** ile birlikte **Alfred Adler**, felsefede **Henri Bergson**, **Ludwig Wittgenstein**, **Arthur Schnitzer**, **Hugo von Hofmannsthal**, **Schonberg**; sanatta **Adolf Loos**, **Gustav Klimt**, **Egon Schiele**, edebiyatta ise **Robert Musil**, **Hermann Broch**, **Franz Kafka**, **Marcel Proust**, **James Joyce** ve **Robert Musil** mutlaka hatırlanmalı.

Sadece zaman itibariyle değil zemin itibariyle de Freud baş köşede oturmuş: Viyana. 19cu asrın Viyana’sı adeta bir düşünce klübü gibi. Resmî ve gayri resmî dernekler toplanıyor; bildiriler dağıtılıyor; bu şehirde yazılan kitaplar dünyadaki fikir tartışmalarına yön veriyor. Aydınlar, iş adamları, siyasetçiler ve sanatçılar hem Avusturya-Macaristan imparatorluğunun hem de insanlığın geleceği üzerine teoriler geliştirmekteler. Saydığımız sanatçı ve düşünürlerin bir çoğunluğunun Viyana’da yaşadığını ve/veya bir şekilde bu şehirle ile yollarının kesiştiğini dikkate alırsak Freud’un hayatında ve freudizmin şekillenmesinde Viyana’nın önemi daha iyi anlaşılmış olur.

Netice

Böyle bir makaleye “netice” yazmak, makaleyi bitirmek zor çünkü konumuz olan 19cu asır bitmedi. Teknoloji ilerledikçe zulüm de ilerliyor. 2008’de başlayan (ya da başlatılan) finansal kriz ile Atlantik’in iki yakasındaki bankalar kendi halklarını soydular. Üstelik ulus-devletlerin işbirliği ile yapıldı bu soygun. (Bkz. Bu konuda yazılmış 3 e-kitap: [Banka Ordudan Tehlikelidir!](#) , [Liberalizm Demokrasiyi Susturunca](#) , [Hükümeti devirmek isteyen birileri mi var?](#))



Teknoloji, bürokrasi ve piyasa daha da karmaşılaşıyor. İnsanlar ahlâken yanlış olan fiillerin kötü sonuçlarına bizzat tanık olmuyorlar. Londra’da hamburger yiyen bir insan etin üretildiği Afrika ülkesinde otlak açmak için orman yakıldığını bilmiyor. İnsansız hava araçlarıyla Afgan çocukları öldüren Amerikan askerleri bilgisayar oyunu oynar gibi basıyorlar düğmelere. Ahlâkî karar ile hukukî netice arasındaki mesafe arttıkça sorumluluklar kırıntılara bölünüyor, atomize oluyor. Zulüm ne kadar büyük olursa olsun insanlar “suç bende değil, nereden bilebilirdim?” diyorlar. Bürokrasi ve piyasanın devasa boyutlara geldiği bu dünyada suç var ama suçlu yok! (Bkz. [Sistem bozuk değildir, bozuk artık sistemdir!](#))

19cu asırda kaybettiğimiz özgürlüğü (=sorumluluğu) bir gün bulabilecek miyiz? Bilkuvve insanlar olarak yaratılmış olan bizler bilfiil insan olabilecek miyiz? Ruhumuz sonsuz göklere kanat açabilecek mi yoksa yerlerde mi sürüneceğiz? Evet... Ağır bir imtihan geçiriyoruz. Makalemizin girizgâhına ilham olan “Kuzgun” adlı şiirden alıntılarla bitirelim sözü, ölü ozanımızı bir kez daha konuşuralım, huzurlarınızda Edgar Allan Poe!

Kuzgun beni hala cezbedip gülümsetirken,

Yöneldim koltuğa, kapının, büstün ve kuşun önündeki

Gömülürken koltuğuma, düşünüyordum

Eski zamanlardan kalma bu uğursuz kuşun

Bu gaddar, hantal, korkunç, ve kasvetli kuşun

Neydi kastettiği, derken “Hiçbir zaman”

[...]

Uçmuyor kuzgun, oturuyor orada, hala orada

Oda kapımın üzerindeki o süzgün büstte

Rüya gören bir iblisin bakışı gözlerinde

Gölgesi akıyor zemine yüksekteki lambadan

Ve bu gölgeden, yerde uzanmış yatan,

Yükselecek mi ruhum? – “hiçbir zaman” (Kuzgun, Edgar Allan Poe)

.

.